

Mapiranje strategija za zaštitu braniteljki i branitelja ljudskih prava

Mehanizmi zaštite,
delotvornost i efikasnost

Sadržaj

Uvodne napomene	5
Izveštaj sa konferencije ‘Ko brani branitelje?’	9
Analiza pravnih mehanizama za zaštitu branitelja i braniteljski ljudskih prava u Srbiji	23
Međunarodni akti i izveštaji	27
Nacionalni i međunarodni mehanizmi zaštite	33
Nacionalni mehanizmi zaštite	36
Garancije fizičkog integriteta, slobode, bezbednosti i dostojanstva branitelja ljudskih prava	36
Obezbeđivanje bezbednog i povoljnog okruženja koje doprinosi radu na polju ljudskih prava	42
Međunarodni mehanizmi zaštite	47
Istraživanje CZKD: iskustva i praksa aktivista i organizacija civilnog društva	49
Zaključak	67
Annex 1	73

Uvodne napomene

Centar za kulturnu dekontaminaciju (CZKD) je u januaru 2020. godine započeo rad na realizaciji aktivnosti u okviru projekta *Mapiranje strategija zaštite branitelja i braniteljki ljudskih prava*, koji je realizovan uz podršku Delegacije Evropske Unije u Srbiji. U okviru ove inicijative, CZKD je identifikovao, dokumentovao i analizirao brojne strategije i mehanizme koje braniteljke i branitelji ljudskih prava u Republici Srbiji koriste kako bi odgovorili na mnogobrojne pritiske i pretnje sa kojima se suočavaju u svom radu. Razmatran je takođe aktivizam unutar njihovih zajednica u odnosu na društvene, političke i pravne posledice ovih akcija, kao i na medijsko izveštavanje o njima. Zatim, uticaj i posledice pomenutih pritisaka po same braniteljke i branitelje, kao i ocene efikasnosti ovih strategija zaštite primenjenih od strane samih braniteljki i branitelja. Iako je prvobitno bilo planirano da istraživanje bude sprovedeno na terenu i unutar zajednica gde braniteljke i branitelji rade i deluju, zbog pandemije COVID-19, CZKD je tokom 2020 bio primoran da obavi intervjuje *online*.

Stoga je CZKD tokom 2020. i 2021. godine sproveo online i offline istraživanje sa predstavnicima nekoliko grupa, u okviru koga je obavljeno 59 intervjuja sa različitim organizacijama za ljudska prava, organizacijama koje se bave zaštitom socijalnih prava ugroženih građanki i građana, političkim organizacijama, novinarima i novinarkama, medijskim udruženjima, angažovanim predstavnicima akademske zajednice, organizacijama za zaštitu prava žena i zaštitu žena žrtava nasilja, organizacijama za prava LBGTQAI+ osoba, organizacijama za borbu protiv trafickinga, aktivistima i predstavnicima organizacija mladih, predstavnicima antifašističkih pokreta, predstavnicima malih organizacija na lokalnom nivou, aktivistkinjama za borbu protiv seksualnog uznemiravanja, predstavnicima organizacija nacionalnih manjina u Srbiji, ekološkim pokretima i neformalnim građanskim inicijativama.

Široki spektar učesnika i učesnica istraživanja predstavlja primenu definicije „branitelja ljudskih prava“, koja je u skladu sa principima sadržanim u Deklaraciji o pravu i odgovornosti pojedinaca, grupa i organa društva

da promovišu i štite univerzalno priznata ljudska prava i osnovne slobode (usvojene Rezolucijom Generalne skupštine UN 53/144, 9. decembar 1998) i Smernica EU o braniciima ljudskih prava (2008).

Konkretno, intervjuisani su predstavnici sledećih organizacija: Abdula Ahmedi, aktivista za ljudska i manjinska prava, Preševo; Agata Milan Đurić, *Geten*, Beograd; Aida Čorović, aktivistkinja; Aleksa Milanović, trans aktivista, *Fakultet za medije i komunikacije*, Beograd; Aleksandar Bošković, *Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu*; Ana Hegediš Lalić, *Nova.rs*, Novi Sad; Andrijana Kocić, *Alternativni centar za devojke*, Kruševac; Anita Mitić, aktivistkinja; Danilo Ćurčić, *A11 – Inicijativa za ekonomска i socijalna prava*, Beograd; Darija Ranković, *kolubarske.rs*, Valjevo; Daško Milinović, novinar i antifa aktivista, Novi Sad; Dinko Gruhonjić, *Vojvođanski istraživačko-analitički centar*, Novi Sad; Dragana Arsić, *Odbranimo šume Fruške gore*, Novi Sad; Dragana Kojičić, *Klub finih zanata (Centar za zemljano arhitekturu)*, Mošorin; Dragoslava Barzut, *Da se zna!*, Beograd; Dobrivoje Milosavljević, *Odbranimo Teslu*, Pančevo; Dženeta Agović, *Impuls*, Tutin; Fahrudin Kladničanin, *Forum 10*, Novi Pazar; Isidora Radovanović, *Združena akcija Krov nad glavom*, Beograd i Novi Sad; Isidora Stakić, *Beogradski centar za bezbednosnu politiku – BCBP*; Ivana Stevanović, *Fondacija Slavko Ćuruvija*, Beograd; Ivan Đurić, *Inicijativa mladih za ljudska prava*; Ivan Zlatić, *Združena akcija Krov nad glavom*, Beograd i Novi Sad; Jelena Đurović, *Crnogorska nacionalna zajednica u Beogradu*; Jelena Lalatović, *Marks 21 / Institut za književnost i umetnost*, Beograd; Jelena Memet, *Alternativni centar za devojke*, Kruševac; Jelena Radivojević, *Mreža za istraživanje kriminala i korupcije – KRIK*, Beograd; Jelena Subotić, *Univerzitet u Džordžiji*, SAD; Jovana Gligorijević, nedeljnik *Vreme i Novinarke protiv nasilja prema ženama*, Beograd; Ljiljana Spasić, *Građanska akcija Pančevo*; Marija Lukić, *Fondacija Marija Lukić*, Brus; Marija Jakovljević, aktivistkinja i sociološkinja; Marijana Savić, organizacija *ATINA*, Beograd; Milena Vasić, *Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM*, Beograd; Milica Šarić, *Centar za istraživačko novinarstvo Srbije – CINS*, Beograd; Mirko Popović, *Regulatorni institut za obnovljivu energiju i životnu sredinu – RERI*, Beograd; Nedim Sejdinović, novinar, Novi Sad; Nemanja Nenadić, *Transparentnost Srbija*, Beograd; Nikola Barović, advokat; Predrag Jovanović, *Zajednička akcija Blok 37*, Novi Beograd; Radomir Lazović, *Ne davimo Beograd*; Raša Nedeljkov, *Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost – CRTA*, Beograd; Sofija

Todorović, aktivistkinja; Sonja Biserko, *Helsinški odbor za ljudska prava*, Beograd; Sonja Sajzor, trans aktivistkinja; Sonja Tošković, *Beogradski centar za ljudska prava*; Staša Zajović, *Žene u crnom*, Beograd; Stefan Šparavalo, *Da se zna!*, Beograd; Svetlana Ceca Šarić, mirovna aktivistkinja, Vlasotince; Tamara Filipović, *Nezavisno udruženje novinara Srbije – NUNS*; Tanja Maksić, *Regionalna Balkanska istraživačka mreža Srbija – BIRN*; Tara Petrović, *Građanske inicijative*, Beograd; Veran Matić, *Fond B92*, Beograd; Vesna Petrović, *Beogradski centar za ljudska prava*; Vesna Rakić Vodinelić, pravnica; Zoran Gavrilović, *Biro za društvena istraživanja – BIRODI*, Beograd; Zoran Pašalić, *Zaštitnik građana*; Željko Babić, *Zajednička akcija Blok 37*, Novi Beograd; Željko Stanetić, *Vojvođanski građanski centar*, Novi Sad.

Istraživanje je trebalo da obuhvati i razgovore sa predstavnicama i predstavnicima institucija koje u svom mandatu imaju zaštitu i unapređenje ljudskih prava - Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog, Zaštitnikom građana i Poverenicom za zaštitu ravnopravnosti. Razgovor je obavljen sa Zaštitnikom građana Zoranom Pašalićem, dok se Poverenica za zaštitu ravnopravnosti, Brankica Janković, nije odazvala pozivu. Projektni tim CZKD nije uključio Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog zbog iskazivanja solidarnosti sa grupom organizacija civilnog društva koje zbog sve većih pritisaka i napada na medije i civilno društvo bojkotuju učestvovanje u dijalogu sa Ministarstvom.

Izveštaj sa konferencije ‘Ko brani branitelje ljudskih prava u Srbiji?’

CZKD je u julu 2021. godine, organizovao konsultativnu konferenciju sa braniteljima i braniteljkama ljudskih prava pod nazivom *Ko brani branitelje?* na kojoj su se okupili učesnici i učesnice u istraživanju iz Beograda, Novog Pazara, Novog Sada, Tutina, Kruševca, Valjeva i Pančeva, koje je CZKD sproveo u prethodnom periodu (vidi agendu - Annex 1.) Glavni fokus konferencije bio je na institucionalnim i vaninstitucionalnim mehanizmima zaštite koji braniteljima i braniteljkama stoje na raspolaganju u Srbiji, napadima i pritiscima na novinarke i novinare koji svojim radom u javnosti otvaraju goruća pitanja poput tema tranzicione pravde i suočavanja sa prošlošću, kao i korupcije na lokalnom i nacionalnom nivou. Razgovaralo se takođe i o pritiscima i pretnjama koje braniteljke i branitelji trpe zbog tema koje zagovaraju u svojim zajednicama, poput traženja odgovornosti za počinjene zločine u ratovima devedesetih, ljudskim pravima i pravima manjinskih zajednica u Srbiji, pravima LGBTQAI+ zajednice.

Tokom prve sesije posvećene **Napadima na novinare** uvodničari su bili Darija Ranković, novinarka iz Valjeva, urednica nezavisnog portala *Kolubarske* (internet novine), i Dinko Gruhonjić, novinar iz Novog Sada, dugo-godišnji predsednik Nezavisnog društva novinara Vojvodine.

Urednica internet novina *Kolubarske* iz Valjeva Darija Ranković je u svom obraćanju istakla da su te novine od svog osnivanja 2014. godine bile fokusirane na istraživanje i izveštavanje o trošenju budžetskih sredstava grada i opštine Valjevo. Već po samom osnivanju i na početku rada ovog nezavisnog lokalnog medija, zaposleni su se suočili sa velikim pritiscima i pretnjama, kao i kampanjom zastrašivanja koje su lokalni političari sprovdili preko svojih medija, a pre svega preko Radio Valjeva. Kao urednica ovog medija, Darija Ranković je predstavljala posebnu pretnju za opštinske vlasti, koje su uz pomoć njima lojalnih medija sproveli svojevrsni medijski linč nad njom, poput svakodnevnog objavljivanja i čitanja „otvorenih pisama“ u kojima je Darija bila meta raznovrsnih mizoginih napada. Iako je protiv glavnog urednika i vlasnika Radio Valjeva Zorana Majdaka ona podnela tužbu koja je završena u njenu korist početkom 2020. godine, ipak nije uspela da dobije materijalno zadovoljenje koje joj je sud tom prilikom dodelio jer nije uspela da naplati ovo potraživanje od tuženog, koji koristi različite načine da to izbegne. Postupak, iako vođen kao hitan, trajao je duže od tri godine. Zbog neodustajanja od njihovog načina izveštavanja, kolubarske.rs su se suočile sa novim mehanizmom pritiska, kao što je osnivanje paralel-

nog internet tabloid portala sa potpuno suprotnim medijskim sadržajem. Iako ovaj pokušaj ugrožavanja njenog rada i funkcionisanja medija nije uspeo, pritisci i pretnje su se nastavili, ali i njeno nastojanje da kroz obraćanje institucijama poput tužilaštva i policije zaštiti i sebe i kolubarske.rs. Vrhunac napada se desio u januaru 2020. godine, kada se dogodio nasilan upad u prostorije medija, prilikom čega je izvršena premetačina dokumentacije i inventara. Budući da ništa nije odneseno iz prostorija, zaključak je da je u pitanju vid zastrašivanja, u vezi kojeg policija do sada nije uradila ništa, jer navodno nema dovoljno dokaza da izvrši identifikaciju učinilaca. Dodatan vid pritiska koje ovaj lokalni medij trpi je da za poslednje četiri godine portal kolubarske.rs apsolutno nije uspeo da prođe niti na jednom konkursu lokalnih vlasti za sufinansiranje lokalnih medija, niti na konkursu Ministarstva kulture na republičkom nivou.

Dinko Gruhonjić je kao novinar koji se duže od 20 godina bavi izveštavanjem i analizom procesa suočavanja sa prošlošću u Srbiji i kao dugogodišnji predsednik Nezavisnog društva novinara Vojvodine (NDNV) godinama meta direktnih fizičkih napada, uvreda, uništavanja privatne imovine, zastrašivanja i raznovrsnih pritisaka. U svom obraćanju, Dinko Gruhonjić je predstavio pre svega razrađene mehanizme zaštite koje pruža NDNV svojim članovima i kolegama. NDNV je bio deo tripartitne radne grupe za zaštitu novinara, koju čine predstavnici novinarskih udruženja, policije i tužilaštva i koja funkcioniše isključivo ukoliko se desi napad na nekog novinarku i/ili novinara. Prema dosadašnjem iskustvu, situacija ne funkcioniše na nivou institucija – policije i tužilaštva, a pre svega u slučajevima kvalifikacija krivičnog dela u slučajevima pretnji smrću od strane tužilaštava koje u tim slučajevima ono ne tretira to kao pretnje, već kao uvrede i upućuje ugrožene novinare na građanske parnice protiv osoba koje im prete čak i smrću. Kao zaključak se nameće da je osnovna karakteristika ponašanja državnih institucija u slučaju napada na novinare dopuštanje potpune nekažnjivosti za napadače i njihove inspiratore.

U konkretnom slučaju Dinka Gruhonjića, samo u jednoj situaciji gde je on primio eksplisitne pretnje smrću koje su ostavljene na njegovom blogu, policija je privela osumnjičenog, iako su do tada previđali one svakodnevne od strane ljudi koji te pretnje upućuju pod sopstvenim imenom i prezimenom. Zbog toga je Gruhonjićevu uverenje da je policija povezana sa nacističkim i klerofašističkim grupama, odakle mu pretnje najčešće dolaze,

odnosno da ih drži pod svojom kontrolom ili da one dolaze iz državnih institucija, ili pak iz krugova bliskih Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Krajem novembra 2020. godine na ulazu u kome živi Gruhonjić ispisane su neonacističke parole i pretnje, ali ga je policija informisala da zbog nepostojanja kamera na njegovoj zgradi ne može da identificuje počinioce, nakon čega je Gruhonjić bio prisiljen da postavi kamere u nadi da će u slučaju nekog sledećeg napada policija imati mogućnost da identificuje napadače. Govoreći o motivima za napade, Gruhonjić je istakao da u njegovom konkretnom slučaju, pretnje dolaze po pravilu zbog njegovih tekstova o suočavanju sa prošlošću, jer je mali broj novinara koji pišu o ovim temama i podsećaju društvo u Srbiji na odgovornost za zločine koji su počinjeni u naše ime u bivšoj Jugoslaviji.

Gruhonjić je takođe istakao da novinari na lokalnu trpe daleko jače pritiske, jer su novinari u većim gradovima, poput Beograda, Novog Sada i Niša pod lupom javnosti, dok su novinari na lokalnu prepušteni na milost i nemilost lokalnim moćnicima i njihovoj samovolji.

Drugi mehanizmi zaštite koje NDNV ima na raspolaganju predstavljaju pružanje pravne pomoći novinarima, ali je Gruhonjić istakao i neophodnost poznavanja procedura u slučajevima napada, kao i brzo alarmiranje javnosti, pre svega međunarodne, koji je demonstrirano tokom 2020. godine u slučaju hapšenja Ane Lalić s portala nova.rs. Pored toga, brzim alarmiranjem međunarodne javnosti (međunarodnih organizacija za zaštitu prava novinara i zaštitu ljudskih prava) uspeli su da obore i neustavnu odluku Vlade Srbije kojom je ozvaničena cenzura. Na kraju, NDNV je ustavio još jedan važan sistem zaštite, a to je psihološka podrška novinarima koji se nalaze pod konstantnim pritiscima. O tome se nažalost malo priča, jer sami novinari retko priznaju traumatske posledice po sopstveni život, tako da ova tema nije prepoznata kao važna za nastavak rada novinara u ovakvim situacijama.

U diskusiji koja je usledila, Marijana Toma (CZKD) je predstavila zaključke u vezi napada na novinarke i novinare u Srbiji na osnovu istraživanja CZKD sprovedenog tokom 2020. i 2021. godine: napadi i pritisci slede nakon otvaranja tema koje vlasti u Srbiji smatraju nepoželjnima – korupcija, ratni zločini, organizovani kriminal i povezanost vlasti za kriminalnim grupama. Tipovi pritisaka koje je CZKD identifikovao uglavnom počinju kao verbalni

napadi od strane predstavnika vlasti koji se zatim prelivaju u tabloidne medije i društvene mreže, što rezultira pretnjama koje dolaze od osoba na društvenim mrežama, a najčešće pripadnika desničarskih i fašističkih grupa. Verbalne pretnje se često pretvaraju i u fizičke napade, napade na imovinu i dom, a služe svrsi zastrašivanja novinara, ugrožavanja njihove sigurnosti kao i članova njihovih porodica. Dodatan problem predstavlja i ugrožavanje finansijske sigurnosti novinara i njihovog rada, jer nezavisni mediji retko ili uopšte ne dobijaju priliku da se finansiraju iz sredstava Republike Srbije predviđenim upravo za finansiranje medija. U slučaju novinarki dodatnu komponentu u pretnjama i pritiscima igra i mizoginija, jer su one targetirane ne samo kao novinarke već i kao žene, te se često napadi fokusiraju na njihov fizički izgled, činjenicu da li imaju porodicu i decu, itd. Mehanizmi zaštite su najčešće nefunkcionalni, iako oni postoje u okviru novinarskih udruženja. Najsigurniji vid zaštite koji novinarke i novinari imaju na raspolaganju je onaj neformalni – objavljivanje pretnji i pritisaka i zaštita koju im pruža izlazak u javnost.

U nekim situacijama, poput Darije Ranković, nijedna konkretna pretnja nije upućena od strane lokalnih predstavnika vlasti, već isključivo od strane tabloidnih medija, ali je na nju izvršen drugi vid neformalnog pritiska koji je direktno ugrozio njen rad – ona kao predstavnica kolubarske.rs u periodu od četiri godine nije mogla da dobije niti jednu informaciju od predstavnika javne vlasti – opštinskih tela, gradske uprave, javnih preduzeća, a čak u periodu od godinu dana nije imala ni pristup ovim institucijama, jer je ovima bilo zabranjeno da komuniciraju sa njom.

Fahrudin Kladničanin iz Forum-a 10 iz Novog Pazara je posebno naglasio nevidljivost pritisaka na lokalne medije u Srbiji, ali i načine na koje lokalna vlast izbegava da direktno vrši pritiske na novinare, već to radi preko sebi lojalnih osoba, rođaka i/ili zajedničkih prijatelja. Na lokalni pritisci uglavnom dolaze kao rezultat otvaranja važnih tema za lokalnu samoupravu – korupcija, ili kao u slučaju Novog Pazara, situacije sa COVID-19 pandemijom u letu 2020. godine. Pritisci najčešće dobijaju formu dobromernih upozorenja o mogućnosti gubitka posla, teškoćama koje se postavljaju za neke zajedničke prijatelje ili članove porodice, kao i eventualan gubitak posla ukoliko su te osobe zaposlene u javnoj upravi. Dženeta Agović iz Impulsa iz Tutina je istakla nedostatak podrške sugradana u slučaju pritisaka ne samo na novinare već i na braniteljke i branitelje, što je vrlo često slučaj sa

manjim sredinama, kada podrška stiže pre svega sa strane, a ne iz zajednice u kojoj deluje i radi novinar ili braniteljka ili branitelj ljudskih prava. Pored toga, istakla je kao problem i samocenzuru nekih novinara koji smatraju da ukoliko rade u medijima koji se finansiraju iz budžeta imaju obavezu da izveštavaju na način koji je prihvatljiv i poželjan za predstavnike vlasti, te da samo potpuno nezavisno finansiranje medija može da obezbedi i nezavisnost medija.

Ana Miljanić iz CZKD je istakla problem identifikacije javnosti i medija, te je postavila pitanje: Da li javnost ima tu vrstu moći koja joj se pridaje? Dinko Gruhonjić je istakao da ne treba brkati medije i novinarstvo u Srbiji, jer je ovakvo stanje u medijima rezultat pokušaja vlasti da uništi novinarstvo u Srbiji kao nekakvog neugodnog svedoka, te da je zastrašivanje novinara na lokalnu normalan sled događaja u situaciji kada vlast pokušava da se u potpunosti autoritarizuje, i zbog toga zabranjuje izveštavanje o problematičnim temama jer bi u tom slučaju morala da prizna sopstvene slabosti. Donatorske politike koje se sada sprovode u Srbiji podržavaju medije kroz finansiranje i sufinansiranje projekata koji jačaju odnos sa zajednicom za šta je neophodno imati profesionalne urednike i novinare, kao i senzitivisanje javno mnjenje, koji bi uostalom i trebali da budu upućeni jedni na druge.

Advokat Mihailo Pavlović je pojasnio da je uloga Višeg suda u Beogradu koji je nadležan za pretnje koje se upućuju novinarima rezultat dugogodišnjih zakonskih reformi koje su sprovedene u cilju zaštite novinara, međutim to komplikuje stvari kada su i tuženi i tužilac iz neke udaljene sredine, poput Novog Pazara, a u tim situacijama oni moraju da se obraćaju sudu u Beogradu. Postupci u slučajevima pretnji protiv novinara bi trebalo da se tretiraju kao hitni, iako to najčešće nije slučaj, jer pravni mehanizam postoji, ali zbog njegove dužine trajanja, okolnosti i brzine samih društvenih kretanja, taj mehanizam prestaje da bude delotvoran, čak i ako funkcioniše u korist tužitelja. Iako su se neki novinari obraćali Evropskom sudu za ljudska prava i tamo dobijali presude u svoju korist, to suštinski nije promenilo praksu sudova u Srbiji. Odštete koje se određuju na dnevnom nivou su izuzetno niske, a dosuđene naknade ne predstavljaju nikakav udar na budžet tabloidnih medija koji inspirišu i podržavaju napade na nezavisne novinare, jer njihov interes leži u nastavku plasiranja lažnih vesti, uvreda i pretnji, i im se to isplati, budući da takve vesti „prodaju novine“. Zbog toga je neophodno dokumentovanje i prikupljanje dokaza o napadima, ali i prikupljanje

dokaza o tome da sistemska rešenja ne funkcionišu, odnosno da državni mehanizmi uskraćuju podršku koju su u obavezi da pruže i da bi mogli da efikasno reaguju međunarodni mehanizmi. Dinko Gruhonjić je istakao i novi metod pritisaka na novinare u vidu „slapp“ tužbi¹, poput tužbe koju je NDNV dobio od strane agencije iz Gornjeg Milanovca koja se bavi pružanjem socijalnih usluga i koja je tužila sedmoro novinara i urednika. Ukoliko svi oni izgube slučaj, medij Voice odakle su tuženi će prestati da funkcioniše, jer nema novca i sredstava da plati tako nametnute takse.

CZKD je postavio pitanje: Koja su očekivanja novinara u slučajevima napada na njih i njihov rad – da li je to solidarnost ili funkcionisanje mehanizma?

Kao zaključak, prisutni novinari su naveli pre svega solidarnost kolega kao najvažniji element – da u slučajevima medija odbiju da prisustvuju ili učeštвуju, ili izveštavaju o aktivnostima onih koji napadaju medije.

U okviru druge sesije, ***Nepoželjne teme i nepoželjni aktivisti***, govorili su Sofija Todorović, aktivistkinja iz Beograda i Aida Čorović, aktivistkinja iz Novog Pazara. Na početku sesije, Marijana Toma (CZKD) je predstavila zaključke dosadašnjeg istraživanja da teme koje braniteljke i branitelji biraju da zastupaju izazivaju i motivišu pritiske koje oni trpe i sa kojima se suočavaju – tu su pre svega osetljiva pitanja odnosa prema srpskim zločinima počinjenim u ratovima devedesetih, odnosa prema nekim etničkim manjinama poput bošnjačke i/ili albanske u Srbiji, odnosa prema LGBTQAI+ zajednici, itd.

U svom obraćanju, Aida Čorović, dugogodišnja antiratna aktivistkinja i borkinja za ljudska prava je kao motiv za svoj aktivizam navela političke promene i nacionalizam koji je počeo da dominira srpskim društvom početkom devedesetih, kao i njenu nepomirljivost sa društvenim i političkim okolnostima koje su je okruživale. U Novom Pazaru u koji se vratila 1995. godine, osnovala je organizaciju Urban In, u zajednici koja je dugotrajno stradala tokom oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini kada je brojno bošnjačko stanovništvo bilo izloženo masovnim kršenjima ljudskih prava. Rad u tim okolnostima, posebno zbog tema koje je otvarala i zbog ljudi sa kojima je radila, bio je izuzetno težak i konstantno je bila pod pritiskom. Ipak, to je nije sprečilo da nastavi da se bavi aktivizmom.

¹ Slapp je skraćenica za Strategic Lawsuit Against Public Participation, odnosno zatrpanjanje milionskim odštetnim zahtevima

Zbog svojih kritika lokalnih političara i verskih lidera, ona je 2010. godine u svom autorskom tekstu kritikovala u Sandžaku primoravanje muslimanskih žena da nose hidžab, a konkretno povodom nekoliko događaja javnog pokrivanja devojčica unutar Islamske zajednice, nakon čega je usledila lavina pretnji, uvreda, mejlova na njenu adresu, zbog čega se mesec dana nije usudivala da izade na ulicu. Ona smatra posebno traumatičnim pritiske i konstrukcije koje su o njoj i njenom radu iznosili pripadnici liberalnih snaga u Srbiji. Najgora iskustva je preživela zato što je otvoreno kritikovala odlazak i mobilizaciju mladića iz Sandžaka u oružane snage Islamske države, uočavajući spregu ovog procesa sa organizovanim kriminalom. Zbog ovoga je dobila ogroman broj pretnji, međutim MUP Republike Srbije je izuzetno brzo reagovao, nakon čega je dobila policijsku zaštitu. U tom procesu joj je izuzetno pomoglo iskustvo Brankice Stanković, novinarke koja je dugo bila pod policijskom zaštitom. Ona je pohvalila iskustvo koje je imala tokom dve i po godine, pre svega profesionalnost policajaca koji su je čuvali. Tokom tog iskustva Aidi su često pitali da li bi izmenila svoj način bavljenja aktivizmom, ali je njen stav ostao izuzetno čvrst po pitanju zagovaranja ljudskih prava i borbe protiv nepravde.

Sofija Todorović je istakla kao svoj glavni motiv aktivizma interesovanje za oružane sukobe devedestih godina jer je, kao pripadnica mlađe generacije, bila neupućena u dešavanja iz tog perioda. Kao jedan od najvažnijih problema sa kojima se suočava u aktivizmu, Sofija je navela strahovanje za bezbednost bliskih ljudi u njenom okruženju u periodima kada je bila naročito izložena napadima. Takvu situaciju je imala kada je kao aktivistkinja stala u odbranu vlasnika pekare u Borči koga su zbog njegove albanske nacionalne pripadnosti, napale desničarske organizacije i lokalni navijači. Istakla je da je u tom periodu imala osećaj da je ugrozila bezbednost svoje porodice i da njen aktivizam ne ostavlja posledice samo na nju već i na njoj bliske ljude. Iz tog razloga, naglasila je da je šira podrška drugih aktivista, organizacija za zaštitu ljudska prava i civilnog društva izuzetno važna, jer braniteljke i branitelji moraju da znaju da postoji solidarnost sa njima.

Zbog napada i pretnji koje je doživela zbog organizovanja podrške vlasniku pekare u Borči, podnела je više krivičnih prijava na koje od Tužilaštva nije dobila odgovor. Zbog toga se obratila i Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu, koji je od Srbije tražio dodatne korake državnih institucija u slučaju ugrožavanja njene bezbednosti.

Treći segment zaštite koji ona ističe kao značajan je psihološka podrška i zaštita, jer aktivizam i pritisci koje aktivistkinje i aktiviste doživljavaju, dovodi do različitih vrsta trauma i neumitno ostavljaju posledice, što često dovodi do preispitivanja „ko je više trpeo, a ko se manje žalio“. Nakon svega, ona smatra da je suočavanje sa prošlošću nešto što aktiviste čini posebno ranjivim i ugroženim, jer protiv sebe imaju pripadnike desničarskih organizacija sa ozbiljnim kriminalnim dosijeima.

Tokom diskusije otvorilo se pitanje „poželjnih tema“: Da li postoje poželjne teme kao i veštački nametnuta nepovezanost tema kojima se braniteljke i branitelji bave? Na primer, tema suočavanja sa prošlošću jeste neupitno povezana sa problemima zbog kojih koalicija organizacija i aktivista okupljenih oko Krova nad Glavom reaguje. Razlozi su divlja privatizacija koja je započela devedesetih, kao i namere političkih elita da se obogate, pa se shodno tome ratno profiterstvo nastavlja kroz otimanje imovine nemoćnih i siromašnih u sadašnjoj Srbiji. Isidora Radovanović iz Krova nad Glavom je istakla da postoje sličnosti u napadima i pritiscima kroz koje prolazi drugi aktivisti i aktivistkinje, ali da je razlika u tome što je u slučaju Krova nad Glavom direktni nosilac pritiska i pretnji država i njene institucije, poput pravosuđa i policije koji su nosioci represije, uz zakonodavstvo koje je odbranu iseljenja stavilo van zakona. Zbog toga su aktivisti koji se bore za zaštitu radničkih prava ili protiv iseljenja u situaciji da su konstantno u potrazi za novim mehanizmima odbrane i aktivizma. Ovi aktivisti redje dolaze u sukob sa desničarskim grupama, a skoro po pravilu imaju fizičke okršaje sa policijom i privatnim obezbedenjima, što je često najčešći vid njihovog aktivizma. U tim situacijama aktivisti i aktivistkinje nemaju mehanizam ili instituciju kojoj mogu da se obrate, jer su upravo oni koji treba da ih zaštite oni koji su im nanose fizičke povrede. U tim slučajevima, aktivistima je najvažnija zaštita javnosti, kroz javni prenos svojih akcija, ali i kao vid upozorenja policiji da ne može da prekoračuje ovlašćenja koja ima.

Pitanje odbrane iseljenja je takođe čvrsto vezano sa pitanjem ratova deve destih, jer su ljudi koje brane vrlo često izbeglice, ljudi koji su već jednom izgubili svoj dom i sada se suočavaju sa sistemom koji je protiv njih. Ivan Zlatić iz Krova nad Glavom je posebno naglasio važnost javnosti u toku sudskog postupka protiv aktivista, kao i pre svega pritisak na pravosuđe ukoliko slučaje prate mediji, jer je prema iskustvu ovih aktivista ponašanje pravosuđa drugačije ukoliko slučaj ima veliku medijsku pokrivenost i

pažnju i u skladu sa tim razvijaju svoje strategije kada su u pitanju njihove aktivističke borbe i akcije. Druga stvar koju treba istaći je da u slučaju pri-nudnih iseljenja, iako je jasno da ekonomsko nasilje trpe više deprivilego-vane nego privilegovane grupe, ova organizacija ima politički univerzalnu poruku, koja se bazira na tome da svako ima pravo na dom, bez obzira koja je politička afilijacija koja ih je dovela do toga da pravo na dom brane svako-me u društvu, uključujući i one koji ne misle da svako ima pravo na dom.

U trećoj sesiji, o **Mehanizmima zaštite branitelja**, uvodničari su bili Stefan Šparavalo iz organizacije Da se zna, Jovana Gligorijević, novinarka i Mihailo Pavlović, advokat, koji zastupa braniteljke i branitelje ljudskih prava.

Jedno od pitanja koje se postavilo u ovoj sesiji, a što je i jedan od nalaza CZKD istraživanja: Zbog čega pojedini aktivisti i aktivistkinje, braniteljke i branitelji ljudskih prava, koji zagovaraju vladavinu prava u tu vladavinu prava ne veruju kada su u pitanju pretnje i pritisci na njih, odnosno izbegavaju da se obraćaju državnim institucijama i koriste zakonski okvir koji bi trebalo da ih zaštiti?

U svom obraćaju Mihailo Pavlović je istakao da pravna zaštita u Republici Srbiji postoji u vrlo širokom spektru mehanizama i da se ona može kumu-lativno koristiti. Jedan od razloga što se braniteljke i branitelji ne obraćaju pravnim mehanizmima zaštite leži u tome što su se mnogi od njih obraćali i u tome nisu uspeli, ili u slučaju kada su je dobili, ta je zaštita bila neefika-sna, zadocnela, neadekvatna i uglavnom nije dala rezultate, tako da čak i u slučajevima kada su uspeli da dobiju zaštitu, ona je više bila Pirova pobeda. U drugim slučajevima sistem zaštite uopšte nije funkcionisao. U nekim slučajevima sami branitelji nisu bili dovoljno informisani o svemu onome što im je na raspolaganju, što je jedan od problema sa kojim se često pravni zastupnici suočavaju. Zbog toga je potrebno osnažiti pravnu pomoć, pre svega, radi korištenja različitih mehanizama koji stoje na raspolaganju. Na kraju, mnogi aktivisti koji rade na i bave se nepoželjnim temama odlaze iz aktivizma kada se suočavaju sa pritiskom okoline, a pre svega zbog toga što trpe različite pritiske kojima su oni izloženi i članovi njihovih porodica.

Tokom poslednjih 30 godina, razvijen je međunarodni pravni okvir za za-štitu braniteljki i branitelja ljudskih prava iz kog prozilaze različite obaveze države da postupa po njima. Jedan okvir ovih obaveza je negativan, a drugi

pozitivan. Prvi obuhvata odredbe da se država uzdrži od napada i pritisaka i pretnji prema ljudima koji se bave pitanjima koja su nezgodna za nju. Osim negativnih, nametanje obaveza državama da obezbede prostor za bezbedno delovanje u sferi odbrane ljudskih prava, a one su dvojake – garancije delovanja za pravo na život ili rad, kao i obezbeđivanje sigurnog okruženja za delovanje aktivista. U Srbiji je situacija mnogo sličnija Poljskoj ili Mađarskoj, gde država koristi mehanizme da ugrožava njihov rad, kroz napade koje kanališe kroz tabloide, koji zatim motivišu napade na aktivistkinje aktiviste, jer jasno vide da poruka za napade dolazi od strane države. Zbog toga braniteljke i branitelji pribegavaju vanpravnim mehanizmima – poput medija, koji im pružaju nekakvu sigurnost. Pored toga, međunarodni mehanizam je taj koji mora da deluje, i koji na sebe preuzima ulogu podrške pred državnim institucijama, iako ne menja nacionalne pravne sisteme, ali je delotvorniji. Kada se uvežu medijska i javna zaštita sa međunarodnim mehanizmom, onda se u ovakvim okolnostima dobija zaštita koju bi trebalo država da im obezbedi. Ipak, pravni mehanizmi države koji su na raspolažanju moraju biti korišćeni, ne samo da bi ostvarili pravdu pred domaćim mehanizmima, već onda treba dokazati da taj mehanizam ne funkcioniše, da nije delotvoran, niti efikasan, kao i da postoji samo formalno, jer se tako dobija prostor da se deluje pred međunarodnim telima.

Jovana Gligorijević, novinarka, zamenica glavnog urednika nedeljnika *Vreme*, i jedna od pokretačica Novinarki protiv nasilja, istakla je da su u njenom slučaju mehanizmi nekada funkcionali, a nekada ne. U svakom slučaju pretnji i pritisaka je reagovala onako kako su mehanizmi za zaštitu novinara propisivali. Međutim, istakla je dva suprotna primera, u jednom slučaju je pretnja dolazila od vođe Levijatana, radikalno desničarske i profašističke organizacije koja radi pod maskom zaštite životinja, koji je kroz sve moguće kanale na društvenim mrežama objavljuvao pretnje. Drugi slučaj predstavljaju pretnje koje je dobila preko društvene mreže instagram, od građanina D.G., koga je takođe prijavila. Od momenta njene prijave do osuđujuće presude u slučaju D.G. je prošlo 13 meseci, dok za to vreme vođa Levijatana nije ni pozvan da se izjasni o okolnostima pretnji, kao ni ona.

Gligorijević je istakla da ovi slučajevi pokazuju da će mehanizam reagovati u odnosu na to ko je osoba koja preti, da li je ta osoba povezana za para-policijskim strukturama, ili je ta osoba običan građanin. Navodi da, pored toga, zavisi i ko je dežuran tužilac u Tužilaštvu za visokotehnološki kriminal.

Drugi problem predstavlja ponašanje novinara u slučaju prijava pretnji i opasnosti. Vrlo često novinari odbijaju da priznaju da su uplašeni, da se brinu o svojoj bezbednosti, ne samo pred mehanizmima zaštite, već i pred svojim starijim kolegama koji imaju iskustvo ratnog izveštavanja. To za posledicu ima normalizovanje nasilja, pretnji, pritisaka kojima su izloženi. Jovana Gligorijević je zaključila da tada ne možete biti aktivistkinja ili novinarka bez ozbiljne psihološke ili psihiatrijske podrške. Zbog toga treba stvarati neformalne mreže podrške, poput Novinarki protiv nasilja, ali u tim slučajevima se često ne mogu obezbediti terapeuti, jer oni ne mogu da se identifikuju sa vrednostima poput osude nasilja, feminizma, itd.

Stefan Šparavalo iz organizacije Da se zna, zajedno sa svojim kolegama pruža pravnu pomoć pripadnicima LGBTQAI+ zajednice, koja se nalazi u vrlo bizarnoj situaciji, pre svega zbog toga što je autovana LGBTQAI+ osoba na čelu Vlade Srbije i što se Parada ponosa od 2014. godine bezbedno odigrava. Ipak i pored ovih indikatora, bezbednost LGBTQAI+ osoba je u stvari ključna stvar i pokazatelj kakvo je stvarno stanje LGBTQAI+ osoba u Srbiji. To se vidi kroz brojeve slučajeva koji dolaze do tužilaštva, do sudenja, policije. Tako je jasno da se ne suočavamo sa aktivnom homofobijom, već pasivnom, kao i da su institucije apsolutno nesenzibilisane, iako je gomila sredstava uložena u njihove treninge. LGBTQAI+ osobe se ne usuđuju da prijavljuju slučajeve policiji i tužilaštvu, prvo jer ne znaju šta ih zaista štiti, pre svega u manjim sredinama, gde često dolazi do neželjenih autovanja i traumatizacije.

U diskusiji koja je usledila, aktivistkinje i aktivisti su istakli kao jedan od problema normalizaciju nasilja koja dolazi do vrha, a naročito kada one i oni ne dobijaju podršku od drugih aktivistkinja ili aktivista, koji su do te mere normalizovali nasilje da one koji se boje osuđuju kao kukavice i kao osobe koje nisu zaštitile ostale buduće žrtve. Druge aktivistkinje, poput Dženete Agović su istakle da u slučaju prijave pritisaka i pretnji, aktivisti i aktivistkinje su sami u svemu. Pre svega jer se braniteljke i branitelji suočavaju sa situacijom u kojoj upadljivo nedostaje podrška za njih, ne samo u neposrednoj okolini, već i u čitavom civilnom društvu i pokretu. Zbog toga je važno da braniteljke i branitelji koji se suočavaju sa ovakvim situacijama budu sigurni da se oslone na podršku koja im je raspoloživa – od one drugih voljnijih braniteljki i branitelja, kao i malobrojnih medija koji su spremni da reaguju, stvarajući mreže solidarnosti.

Jedno od pitanja koje je usledilo tokom diskusije bilo je upravo pitanje podrške koja se traži: Ko je ta podrška? To nisu samo pravne institucije, i ne samo međunarodna zajednica i slični. Za aktivistkinje i aktiviste to su pre svega osobe koji nisu iz okoline u kojoj se kreću, ne samo prijatelji ili kolege koji su emotivno blagonakloni prema našem aktivizmu, već obični građani i građanke koji podržavaju njihov rad.

Analiza pravnih mehanizama za zaštitu branitelja i braniteljki ljudskih prava u Srbiji

Od potpisivanja dokumenta „Ka istinskom partnerstvu u novoj eri“² u Budimpešti decembra 1994. godine prošlo je dve i po decenije, ali se čini da se stanje ljudskih prava, a posebno branitelja ljudskih prava, ne popravlja. Iako su se članice današnjeg OEBS (tadašnjeg KEBS) saglasile da su ljudska prava i osnovne slobode, demokratija i vladavina prava osnovni preduslovi regionalne bezbednosti i saradnje i podvukli potrebu zaštite branitelja ljudskih prava, okolnosti u kojima branitelji ljudskih prava danas deluju nisu ništa bolje od početnih pozicija u kojima su se nalazili.

U godinama nakon budimpeštanskog dokumenta međunarodni akti OEBS su se nizali (Helsinki 1975. godine, Kopenhagen 1990. godine, Astana 2010. godine), a organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava su u tom nizanju kontinuirano nastavile da ukazuju na probleme sa kojima se suočavaju u svom radu, kao i na sve veću izloženost rizicima koje njihovo delovanje prouzrokuje.

Dablimskom deklaracijom iz 2012. godine („Bezbednost branitelja ljudskih prava - vreme je da OEBS deluje“³) organizacije civilnog društva su izrazile ozbiljnu zabrinutost za bezbednost branitelja ljudskih prava u regionu i pozvale su OEBS da izradi smernice za njihovu zaštitu.

Sa druge strane, Ujedinjene Nacije (UN) su još 1999. godine donele Deklaraciju o pravima i odgovornostima pojedinaca, grupa i društvenih organa u unapređivanju i zaštiti univerzalno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda⁴ (DLJP) koja i nakon punih 20 godina ne uspeva da postigne suštinsko unapređenje položaja braniteljki i branitelja ljudskih prava.

U svetu ovih dokumenata, ali i činjenica koje ukazuju na sve teži položaj braniteljki i branitelja ljudskih prava u Srbiji, otvorila su se konkretna pitanja: Na koji način se branitelji ljudskih prava u ovoj zemlji nose sa svakodnevnim rizicima kojima su izloženi? Kako izlaze na kraj sa pretnjama i pritiscima? Da li uopšte koriste pravne mehanizme za zaštitu svojih prava i ukoliko ih ne koriste, koji su razlozi za takve odluke?

2 „Ka istinskom partnerstvu u novoj eri“ (1994); <https://www.osce.org/files/f/documents/5/1/39554.pdf>

3 Dablimska deklaracija (2012); DUBLIN DECLARATION (civicsolidarity.org)

4 Deklaracija o pravima i odgovornostima pojedinaca, grupa i društvenih organa u unapređivanju i zaštiti univerzalno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda: E:\ENGLISH\PDF\TMP\N9977089.WPF (ohchr.org)

Cilj analize je da ukaže na pravne mehanizme koji stoje na raspolaganju braniteljkama i braniteljima ljudskih prava u okviru zakonodavstva Srbije, kao i na međunarodne mehanizme koji mogu biti efikasni i delotvorni u zaštiti njihovih prava. Pored toga, cilj je i ukazati na konkretne probleme sa kojima se branitelji suočavaju, načine na kojih su ih prevazilazili (ukoliko jesu) i uspešnost efekata mehanizama koje su koristili u rešavanju problema sa kojima su se suočili.

Ovaj izveštaj zasnovan je na brojnim izjavama braniteljki i branitelja ljudskih prava koji su opisali probleme i rizike sa kojima su se suočili i time ukazuje na načine i mehanizme koje su koristili kako bi prevazišli ove situacije. On takođe govori o poverenju i delotvornosti nacionalnih ili internacionalnih pravnih mehanizama koje su oni koristili, ali i o vaninstitucionalnim i vanpravnim mehanizmima koji su često bili efikasniji od onih koje zakonodavni okvir popisuje. U krajnjoj liniji, ovaj izveštaj služi i kao podsetnik na vreme u kojem su branitelji ljudskih prava delovali, ali i da doprinese unapređenju zaštite položaja branitelja ljudskih prava u Srbiji.

Međunarodni akti i izveštaji

Tema položaja i zaštite braniteljki i branitelja ljudskih prava je na agendi međunarodnih organizacija i nacionalnih država već gotovo tri decenije. Od budimpeštanskog dokumenta iz 1994. godine do danas usvojen je niz deklaracija i rezolucija, a investioci UN redovno sastavljaju izveštaje o stanju ljudskih prava i položaju i ugroženosti branitelja ljudskih prava širom sveta, dok nacionalne države, u zavisnosti od sopstvenih kapaciteta, ređe unapređuju nego što urušavaju položaj organizacija civilnog društva i samih branitelja.

Konferencija za evropsku bezbednost i saradnju (KEBS, odnosno današnji OEBS) je u Budimpešti 1994. godine donela dokument „Ka istinskom partnerstvu u novoj eri“ u kojem je, između ostalog, naglašena potreba za zaštitom braniteljki i branitelja ljudskih prava i iskazano zadovoljstvo zbog završetka i usvajanja nacrta deklaracije o „Pravu i odgovornosti pojedinaca, grupa i organa društva za promociju i zaštitu Univerzalno priznatih ljudska prava i osnovnih sloboda“ u okviru UN.⁵

Pet godina kasnije, UN su i usvojile Deklaraciju o pravima i odgovornostima pojedinaca, grupa i društvenih organa u unapredivanju i zaštititi univerzalno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda kojom je prepoznat značaj i uloga branitelja ljudskih prava, naglašena odgovornost i obaveza države za unapredivanje i zaštitu ljudskih prava i priznata veza između međunarodnog mira i bezbednosti i uživanja ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Deklaracija UN garantuje braniteljkama i braniteljima pravo na mirno okupljanje, na udruživanje, na pristup informacijama o ljudskim pravima i njihovu dostupnost, zabranu diskriminacije, pravo na učestvovanje u upravljanju javnim poslovima, zabranu kršenja prava branitelja i pravo na delotvorno pravno sredstvo u slučaju njihove ugroženosti, pravično suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom i niz drugih prava koja su neophodna za njihovo adekvatno i blagovremeno delovanje. Od posebnog značaja je činjenica da je ovom Deklaracijom istovremeno nametnuta obaveza

⁵ „They also emphasize the need for protection of human rights defenders and look forward to the completion and adoption, in the framework of the United Nations, of the draft declaration on the “Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms”. “Oni takođe ističu potrebu za zaštitom ljudskih prava i nadaju se upotpunjavanju i usvajanju, unutar okvira UN, nacrta deklaracije o Pravima i obavezama individual, grupa i društvenih organizacija da promovišu i zaštite univerzalno priznata ljudska prava i fundamentalne slobode.”

državama članicama UN da preduzmu sve neophodne mere da osiguraju zaštitu svih prava braniteljima, kao i da preduzmu zakonodavne, pravosudne, administrativne i druge primerene mere za unapređenje razumevanja građanskih, političkih, ekonomskih, društvenih i kulturnih prava kod svih osoba koje su pod njihovom jurisdikcijom.

Uprkos nizu posebnih dokumenata koji su na različite načine prepoznale značaj braniteljki i branitelja ljudskih prava i ukazale na preku potrebu zaštite njihovog delovanja, njihov položaj se nije popravljao. U Dablinu su 2012. godine organizacije civilnog društva, tokom Ministarskog saveta OEBS, izdale zajedničku deklaraciju u kojoj su izrazile ozbiljnu zabrinutost za njihovu bezbednost u regionu i pozvali ovu organizaciju da razradi smernice za njihovu zaštitu⁶. Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) je ove smernice razradila u cilju davanja efikasnog odgovora na probleme organizacija civilnog društva.⁷

Savet Evrope je 6. februara 2008. godine usvojio Deklaraciju Komiteta ministara o aktivnosti Saveta Evrope na poboljšanju zaštite branitelja ljudskih prava i unapređenju njihovih aktivnosti, a nešto kasnije, 27. juna 2012. godine Parlamentarna skupština Saveta Evrope je usvojila i Rezoluciju 1891 o položaju branitelja ljudskih prava u državama članicama Saveta Evrope. Oba dokumenta ističu činjenicu da osnovna odgovornost i obaveza unapređenja i zaštite ljudskih prava, uključujući i prava braniteljki i branitelja ljudskih prava, počiva na državi, kao i da su braniteljke i branitelji ljudskih prava, pa i novinari, prečesto žrtve kršenja prava, pretnji i napada, uprkos naporima na nacionalnom i međunarodnom nivou. Komitet ministara Saveta Evrope je u Deklaraciji iz 2008. godine podsticao države članice da „preduzimaju delotvorne mere za sprečavanje napada na braniteljke i branitelje ljudskih prava i njihovo uzneniranje, kao i da obezbede nezavisnu i efikasnu istragu takvih činova i da počinioce pozovu na odgovornost putem administrativnih mera, odnosno krivičnih postupaka”.

Uticak je da ni ranije navedene smernice, niti kasnije usvojene deklaracije i rezolucije, nisu rešile postojeće probleme. Naprotiv, brojne države članice

⁶ Dablikska deklaracija - Bezbednost zaštitnika ljudskih prava: Vreme je da OEBS deluje DUBLIN DECLARATION (civicsolidarity.org)

⁷ Smernice o zaštiti branitelja ljudskih prava: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/3/195336.pdf>

UN su kontinuirano navođene u negativnim izveštajima koje daju pojedina tela ove međunarodne organizacije.

Posmatrajući stanje ljudskih prava, ali i braniteljki i branitelja ljudskih prava u Srbiji, opšti je zaključak da se ono ne popravlja. Iz godine u godinu izveštaji koji stižu od visokog predstavnika UN za ljudska prava ili iz EU govore o drastičnom pogoršanju položaja braniteljki i branitelja ljudskih prava. Visoki predstavnik UN za ljudska prava je u izveštaju od 7. avgusta 2018. godine, između ostalog, dao preporuku Srbiji da „nastoji da pruži povećnu zaštitu branitelja ljudskih prava, kroz povećanu odgovornost onih koji ugrožavaju njihova prava.“⁸

Ni izveštaji Evropske komisije ne idu u prilog zaključku da se stanje braniteljki i branitelja ljudskih prava uopšte popravlja. Tako je npr. u maju 2019. godine Evropska komisija zatražila da se hitno i temeljno istraži govor mržnje, pretnje i nasilje, kao i da se kazne svi napadi koji su usmereni na aktiviste za ljudska prava.⁹ U istom izveštaju je Evropska komisija ukazala i sledeće:

„Organizacije civilnog društva (OCD) i borci za ljudska prava nastavili su sa podizanjem svesti o građanskim i političkim pravima. Ovo se dešava u okruženju koje nije otvoreno za kritiku, uz negativne izjave vladinih zvaničnika, koje imaju odjek u medijima, o civilnom društvu uopšte, a naročito o finansiranju određenih udruženja. Borci za ljudska prava i dalje su predmet oštре kritike tabloidnih novina.“¹⁰

Izveštaj Evropske komisije za 2020. godinu je još konkretniji u pogledu položaja organizacija i aktivista civilnog društva, odnosno braniteljki i branitelja ljudskih prava. Relevantni deo izveštaja glasi:

„OCD i branitelji ljudskih prava nastavili su da podižu svest o građanskim i političkim pravima. Ovo se odvija u sve polarizovanijem okruženju koje nije otvoreno za kritike, pri čemu vlast daje negativne izjave o OCD uopšte,

8 Izveštaj Visokog predstavnika UN za ljudska prava (2018) Serbia_LetterHC_EN.pdf (ohchr.org)

9 RADNI DOKUMENT KOMISIJE – Republika Srbija Izveštaj za 2019. godinu koji prati Saopštenje Komisije upućeno Evropskom parlamentu, Savetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i Komitetu regionala 20190529-serbia-report_SR_-_REVIDIRANO.pdf (mei.gov.rs)

10 *ibid.*

a posebno o finansiranju određenih udruženja, što ima odjeka u određenim medijima. Te izjave se daju, na primer, u kontekstu kampanje blaćenja ili u skupštinskim raspravama. Organizacije i pojedinci koji kritikuju vlast u pogledu napretka u oblasti vladavine prava izloženi su posebnom pritisku. Oštре kritike na račun braniteljki i branitelja ljudskih prava nastavljene su u tabloidima i pojačane su u periodu koji je prethodio parlamentarnim izborima. U julu 2020. godine, u javnost je procurela lista koja sadrži nazive OCD i medija koji navodno podležu proceni rizika Uprave za sprečavanje pranja novca (USPN).^{“¹¹}

Međunarodni akti i izveštaji na koje je referisano u prethodnom delu predstavljaju samo deo materijala koji je u prethodne tri decenije nastao u cilju zaštite i unapređenja položaja braniteljki i branitelja ljudskih prava. Nažlost, njihovo dejstvo i dalje nije ni blizu onom nivou koji se želeo postići, a pravni mehanizmi koji bi trebalo da pruže zaštitu braniteljkama i braniteljima ljudskih prava u konkretnom slučajevima, uglavnom stižu prekasno ili je njihovo dejstvo nedovoljno da bi prinudilo pojedine države da promene pristup ovoj kategoriji članova svoje zajednice.

11 RADNI DOKUMENT KOMISIJE – Republika Srbija Izveštaj za 2020. godinu koji prati Saopštenje Komisije upućeno Evropskom parlamentu, Savetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i Komitetu regiona ЕВРОПСКА КОМИСИЈА (mei.gov.rs)

Nacionalni
i međunarodni
mehanizmi
zaštite

Prethodno pomenuti međunarodni akti, a posebno Deklaracija UN, pokrivaju različite oblasti u kojima bi države članice trebalo da garantuju zaštitu braniteljkama i braniteljima ljudskih prava. Deklaracija UN zahteva od država da: (1) garantuju fizički integritet, slobodu, bezbednost i dostojanstvo braniteljkama i braniteljima ljudskih prava sa jedne strane, dok istovremeno očekuje od država da (2) obezbede bezbedno i povoljno okruženje koje doprinosi radu na polju ljudskih prava, sa druge strane.

U pogledu prvog dela garancija, obaveze države bi bile da braniteljkama i braniteljima pruži zaštitu od pretnji, napada i drugih vidova maltretiranja – od sudskog uznemiravanja, kriminalizacije, proizvoljnog hapšenja i zadržavanja u pritvoru – kao i suprotstavljanje stigmatizaciji i marginalizaciji aktivista civilnog društva. Drugi deo garancija braniteljima, koje se takođe mogu podvesti pod tzv. „pozitivnu“ obavezu države, se odnose na garancije slobode mišljenja i izražavanja, zatim slobodu informisanja, slobodu mirnog okupljanja, slobodu udruživanja, pravo učešća u javnim poslovima, slobodu kretanja i rada na polju ljudskih prava u zemlji i izvan nje, prava na poštovanje privatnog života i prava na pristup međunarodnim telima i komunikaciju sa njima.

Formalnopravno, pravni mehanizmi za navedene garancije postoje, kako u nacionalnom zakonodavnom okviru Srbije, tako i pred međunarodnim telima. Njihov spektar je u Srbiji relativno širok i mogu se naći u krivičnom, parničnom ili upravnom postupku, u zavisnosti od vrste povrede koju branitelji ljudskih prava pretrpe. Sa druge strane, obraćanje međunarodnim telima je u najvećoj meri uslovljeno iscrpljivanjem domaćih pravnih mehanizama, tako da do eventualnog utvrđivanja povreda prava braniteljki o branitelja pred Komitetom UN ili Evropskim sudom za ljudska prava (ESLJP) dode nakon nekoliko godina ili pune decenije od nastale povrede, shodno čemu se može postaviti pitanje delotvornosti takve odluke nakon toliko vremena.

Nacionalni mehanizmi zaštite

Ukoliko kao polaznu osnovu za predstavljanje mehanizama zaštite koji stoje na raspolaganju braniteljkama o braniteljima ljudskih prava uzmemu garancije propisane Deklaracijom UN, srpski zakonodavni sistem pruža mogućnost zaštite za svaku od njih. Mehanizmi zaštite su različiti, s tim što u pojedinim situacijama, ista povreda može povlačiti aktiviranje nekoliko mehanizama zaštite. U zavisnosti od konkretnih situacija u kojima se braniteljke i branitelji ljudskih prava nadu, zavisi i to da li će se koristiti jedan mehanizam ili više njih istovremeno zbog povrede zagarantovanih prava.

U nastavku teksta, pravni mehanizmi zaštite koje poznaje nacionalni sistem će biti prikazani u odnosu na pojedinačne garancije koje priznaje Deklaracija UN.

Garancije fizičkog integriteta, slobode, bezbednosti i dostojanstva branitelja ljudskih prava

U okviru ovih garancija, države članice UN su u obavezi da braniteljkama i braniteljima pruže zaštitu od pretnji, napada i drugih vidova maltretiranja, od sudskog uznemiravanja, kriminalizacije, proizvoljnog hapšenja i zadržavanja u pritvoru, kao i da se suprotstave stigmatizaciji i marginalizaciji aktivista civilnog društva.

*

Imajući u vidu težinu štetnih posledica koje mogu da nastupe po pojedincu u slučaju kršenja nekog od ovih prava, prva adresa za pravnu zaštitu u slučaju pretnji, napada i drugih vidova maltretiranja bi morala da bude policija ili tužilaštvo. Ovo je prvi korak u iniciranju nekog krivičnog postupka za delo koje je izvršeno nad oštećenim licem i davanje izjave pred policijom ili tužiocem predstavlja primarni potez koju je potrebno povući. Na ovaj način se policiji i tužilaštvu, kao nadležnim organima za krivično gonjenje, saopštavaju informacije o tome šta se desilo, gde, kada, kako i ko je izvršilac dela ukoliko je poznat oštećenom branitelju. Odredbama Krivičnog zakonika (KZ) Republike Srbije¹² su propisana sva dela koje je zakonodavac definisao

¹² Krivični zakonik (KZ) Republike Srbije <https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html>

kao krivična, odgovornost izvršilaca, kao i kazne za njihovo izvršavanje. Sam tok procedure krivičnog postupka, počev od prvog obraćanja policiji i tužilaštву, zaključno sa pravnosnažnom presudom protiv učinioca krivičnog dela, regulisan je odredbama Zakonika o krivičnom postupku.¹³

Od posebnog značaja je činjenica da se uloga oštećenog (branitelja ljudskih prava) ne završava samo na tome što policiji ili tužilaštvu saopšti ove informacije, dostavi dokaze kojima eventualno raspolaže i potom čeka da tužilac uradi sve ostalo tokom postupka (priklanja dokaze, saslušava svedoke, okriviljenog i oštećenog i sl.) kako bi taj rad rezultirao podizanjem optužnice i doveo do osuđujuće presude. Prema praksi ESLJP u brojnim presudama, uključujući i presude protiv Srbije, od oštećenog se očekuje da vodi računa o napretku istrage i o okolnostima, kao i da blagovremeno reaguje ukoliko uoči da je istraga nedelotvorna.¹⁴ Štetne posledice u slučaju da oštećeni ne reaguje blagovremeno zbog nedelotvorne ili neefikasne istrage, snosi to lice i biće uskraćeno u zaštiti svojih prava pred tim međunarodnim sudom.

Obaveza državnih organa (policije i tužilaštva u konkretnom slučaju) jeste da sprovedu brzu, temeljnu, delotvornu, nezavisnu i transparentnu istragu kako bi ispitali sve optužbe koje braniteljke ili branitelji iznesu u konkretnom slučaju. Ukoliko se desi da oštećeni uoče da policija ili tužilaštvo ne sprovode istragu na način na koji su to u obavezi, na raspolaganju im stoje prigovori i pritužbe na rad tužioca, odnosno policije, na koje je hijerarhiski nadređeni organ dužan da odgovori i naloži preduzimanje radnji kako bi istraga bila adekvatna. Ovakve pritužbe ne bi smeće voditi odmazdi od strane policije ili tužioca na čiji rad je ona uložena. Takođe, ukoliko je postupanje policije ili tužioca takvo da odbijaju da vode krivične postupke protiv pojedinih izvršilaca krivičnih dela, zamenjujući ih tako disciplinskim prijavama ili prekršajnim postupcima, oštećeni bi morali da reaguju odmah, pogotovo u slučajevima kršenja prava na život, zabrane mučenja i drugih vidova maltretiranja ili drugih teških kršenja ljudskih prava.

Vraćajući se na obavezu propisanu članom 12 Deklaracije UN koja kaže da: „država mora preuzeti sve neophodne mere da, preko nadležnih vlasti,

13 Zakonik o krivičnom postupku https://www.paragraf.rs/propisi/zakonik_o_krivicnom_postupku.html

14 Vrhovni kasacioni sud <https://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/Kamenica%20i%20drugi%20protiv%20Srbije%20%20%284159-15%29.pdf>

osigura zaštitu svih, pojedinačno i zajedno sa drugima, od bilo kog nasilja, pretnji, odmazde, *de facto* ili *de jure* negativne diskriminacije, pritiska ili bilo koje druge proizvoljne radnje koja je posledica njegovog ili njenog legitimnog ostvarivanja prava iz ove Deklaracije”, ne može se osporiti činjenica da krivično zakonodavstvo Srbije poznaje mehanizme zaštite u slučaju ovih povreda. Pitanje njihove delotvornosti predstavlja posebnu temu o kojoj će biti reči nešto kasnije.

Zaštita od pretnji, napada i drugih vidova maltretiranja se može ostvariti i u parničnom postupku pred nadležnim sudovima, podnošenjem tužbe za naknadu materijalne ili nematerijalne štete. Svrha odštetnih zahteva jeste pre svega da se položaj žrtve vrati u stanje pre štetnog događaja, odnosno neka vrsta povratka u predašnje stanje. Tek ukoliko je to nemoguće, oštećenima je potrebno obezbediti odgovarajuću naknadu za sve vidove pretrpljene štete – za fizičku ili psihičku štetu, materijalnu štetu i troškove za pravnu ili stručnu pomoć i sl. Odštetni zahtev može da uključi i odgovarajuće medicinske, psihološke, pravne i socijalne usluge, ili isplatu njihove protivvrednosti u novcu. Pored ovih mera, koraci u cilju potpune reparacije oštećenih mogu biti i objavljivanje sudske odluke u korist oštećenog, zvanične izjave kojima se štiti ugled žrtve ili drugih osoba koje su joj bliske, javna izvinjenja itd. Na kraju, sve ovo bi trebalo da ima i preventivnu svrhu, odnosno da obezbedi garancije da se ovakva dela ne ponavljaju.

*

Pored obaveze države da pruži pravnu zaštitu braniteljima ljudskih prava u slučaju pretnji, napada i drugih vidova maltretiranja, ona je dužna da obezbedi mehanizme zaštite od njihovog sudskega uznemiravanja, kriminalizacije, proizvoljnog hapšenja i pritvaranja.

Za razliku od prethodnog dela u kojima pretnje, napadi i maltretiranja branitelja mogu dolaziti podjednako od same države i od trećih lica, u ovim slučajevima napadi u najvećoj meri dolaze od organa vlasti.

Pritvaranja i hapšenja branitelja zbog svojih aktivnosti na polju ljudskih prava nisu situacija se kojima se nismo susretali i u Srbiji.¹⁵ Iako međuna-

¹⁵ Danas “RSE: Uhapšen aktivista organizacije za pomoć migrantima u Šidu” (12.12.2020) <https://www.danas.rs/drustvo/rse-uhapsen-aktivista-organizacije-za-pomoc-migrantima-u-sidu/>

rodni standardi zahtevaju od država da braniteljke i branitelje ljudskih prava ne podvrgava proizvoljnom lišavanju slobode, a posebno ne zbog aktivnosti koje su usko vezane za oblast ljudskih prava u kojima deluju, države i dalje koriste ovu vrstu pritiska na braniteljke i branitelje kada žele da spreče ili ograniče njihovo delovanje.

Zakonodavstvo Republike Srbije takođe pruža garancije u slučajevima proizvoljnog hapšenja i pritvaranja braniteljki i branitelja kroz odredbe Zakonika o krivičnom postupku (ZKP). Obaveza organa vlasti (policija, tužilaštvo ili sud) jeste pre svega da svaku svoju odluku o lišavanju slobode pojedinca detaljno obrazloži i omogući mu pravo na odgovarajući pravni lek (žalba ili prigovor). Istim zakonom su propisani i jako kratki rokovi u kojima su pomenuti organi vlasti dužni da donešu odluku, potom da odluče o eventualnoj žalbi i omoguće licu lišenom slobode da svoj problem adresira i međunarodnim institucijama (npr. ESLJP) s obzirom na to da postoji obaveza iscrpljivanja nacionalnih pravnih mehanizama pre obraćanja nekom međunarodnom telu.

Sa druge strane, Zakon o obligacionim odnosima (ZOO) pruža osnov za naknadu materijalne i nematerijalne štete u slučajevima u kojima se utvrdi da je lice bilo neosnovano lišeno slobode (npr. ukoliko je krivični postupak okončan odustajanjem tužioca od krivičnog gonjenja ili oslobođajućom presudom, a pojedinci su neko vreme proveli u pritvoru za koji se, na kraju, ispostavilo da je bio neosnovan).

Osim toga, nacionalno zakonodavstvo, kao i međunarodni akti, garantuju pravo na pravično suđenje licima lišenim slobode. Ovo pravo obuhvata ne samo obavezu da se o njihovim pravima odluči brzo i da odluka bude adekvatno obrazložena, već i obavezu organa vlasti da takva lica budu što pre izvedena pred nezavisan i nepristrasan sud i da se o njihovim pravima raspravi u što kraćem roku. Pored toga, licu lišenom slobode se mora obezbediti pravo na izbor advokata po sopstvenom nahođenju, poverljiva komunikacija sa njim, kao i da im se ne sme iznuđivati priznanje izvršenja krivičnog dela pod prinudom, niti se dokazi protiv njih mogu pribavljati na način koji je u suprotnosti sa zakonom (falsifikovanje dokaza, iskazi svedoka dobijeni ucenama i sl.). U slučaju postojanja ovakvih dokaza, oni se moraju izuzeti iz spisa prilikom donošenja odluke o postojanju odgovornosti pojedinaca za izvršenje krivičnog dela koje im se stavlja na teret.

Posledice ovakvog postupanja organa vlasti, ali i trećih lica koja koja neosnovano podnose krivične prijave ili pokreću privatne krivične tužbe protiv branitelja ljudskih prava, nesporno vode ka kriminalizaciji aktivista, diskreditaciji njihovog rada i urušavanju ugleda ne samo njih lično, već i organizacija kojima eventualno pripadaju.

Nacionalni pravni mehanizmi ne prepoznaju pravna sredstva kojima se braniteljke i branitelji ljudskih prava mogu uspešno odbraniti od namere njihove kriminalizacije. Eventualne tužbe za naknadu nematerijalne štete zbog povrede časti i ugleda usled neutemeljenog podnošenja krivičnih prijave ili pokretanja krivičnih tužbi protiv branitelja, nikada ne rezultiraju pozitivnim ishodom. Sudska praksa nacionalnih sudova je zauzela stav da bi u slučaju usvajanja takvih tužbenih zahteva došlo do obeshrabrvanja prijavljivanja krivičnih dela i da bi se u tom slučaju građani dvoumili da li da prijave krivično delo ukoliko se na kraju ispostavi da je ta prijava bila bez osnova. Iako se u načelu ovo tumačenje može prihvati, ipak ostaje prostor za razmišljanje da li bi sudovi, u pojedinim situacijama, mogli da odstupe od tog shvatanja, posebno u situacijama kada je krivični postupak iniciran iz obesti ili u cilju kriminalizacije pojedinaca.

Uporište za odstupanje od ovog stava postoji i u članu 17 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLJP) koja zabranjuje tzv. „zloupotrebu prava“.¹⁶

Međunarodni standardi, za razliku od nacionalnog zakonodavstva, predviđaju i negativne i pozitivne obaveze države u cilju sprečavanja kriminalizacije braniteljki i branitelja ljudskih prava. Važno je ukazati da se radi o obavezama države koje nisu praćene konkretnim pravnim mehanizmima zaštite u slučaju njihovog nepoštovanja, već standardima koje bi svaka država trebalo da zadovolji. Od negativnih obaveza je važno izdvojiti one koje zahtevaju da se institucije ili pojedinci iz organa vlasti uzdrže od etiketiranja branitelja ljudskih prava, kleveta na njihov račun, omalovanja njih pojedinačno ili njihovog rada i sl. Sa druge strane, pozitivne obaveze države su brojne i uključuju suzbijanje negativnih kampanja, kako od organa vlasti, tako i od trećih lica, isticanje prednosti i potrebe postojanja i rada braniteljki i branitelja ljudskih prava, priznanja za njihov rad,

16 Evropska konvencija o ljudskim pravima European Convention on Human Rights (coe.int)

osudu govora mržnje prema njima (i zahtevanje krivičnog gonjenja za govor mržnje), zabranu diskriminacije branitelja itd. Države članice bi trebalo da ove standarde pretoče u nacionalno zakonodavstvo, sa jasnim normama i sankcijama za izvršeno delo. Međutim, osim govora mržnje koji je predviđen kao krivično delo i eventualnih tužbi za naknadu štete zbog povreda prava ličnosti, ne postoji uporište za zaključak da je zakonodavac u Srbiji razvio delotvorne pravne mehanizme koji bi mogli zaštititi aktiviste i od ovih negativnih delovanja pojedinaca iz organa vlasti ili trećih lica.

Svrha svih prethodno navedenih mehanizama je da se spreči kriminalizacija braniteljki i branitelja ljudskih prava, uz istovremeno suprotstavljanje stigmatizaciji i marginalizaciji aktivista.

*

Sprečavanje stigmatizacije i marginalizacije aktivista civilnog društva je samo po sebi isključiva obaveza države.

Pored prethodno pomenutih negativnih i pozitivnih obaveza države, sprečavanje marginalizacije braniteljki i branitelja se postiže njihovim uključivanjem u javne debate, uspostavljanjem redovnog dijaloga civilnog sektora i organa vlasti, organizacija zajedničkih kampanja u cilju promovisanja tema vezanih za ljudska prava, kao i uključivanjem civilnog društva u donošenje odluka od značaja za društvo u celini.

Uspostavljanje pravnih mehanizama na nacionalnom nivou bi se moglo ogledati npr. u tome da se utvrdi obaveza da prilikom izrade zakona u Srbiji bar jedan član radne grupe bude iz civilnog sektora, odnosno iz te oblasti, kao i definisanje obaveze održavanja određenog broja sastanaka godišnje sa civilnim društvom i sprovođenje mera i zaključaka koji su doneti na tim sastancima. Zatim, uspostavljanje obaveze organa vlasti da odmah reaguju u slučajevima kršenja prava braniteljki i branitelja, napada na njih, maltretiranja ili drugih povreda njihovih prava sa jasnim sankcijama po one organe vlasti koji ne preduzimaju brze, temeljne i delotvorne istrage koje bi rezultirale otkrivanjem izvršilaca i njihovim sankcionisanjem.

Uprkos tome što neki od ovih mehanizama postoje (poput pritužbi na rad, prijava unutrašnjoj kontroli i sl.) do danas se nisu pokazali dovoljno delotvornim da se uopšte može zaključiti da se branitelji na njih mogu osloniti.

Obezbeđivanje bezbednog i povoljnog okruženja koje doprinosi radu na polju ljudskih prava

U okviru ovih garancija, države članice UN su u obavezi da braniteljkama i braniteljima garantuju slobodu mišljenja i izražavanja, slobodu informisanja, slobodu mirnog okupljanja, slobodu udruživanja, pravo učešća u javnim poslovima, slobodu kretanja i rada na polju ljudskih prava u zemlji i izvan nje, kao i prava na poštovanje privatnog života i prava na pristup međunarodnim telima i komunikaciju sa njima.

*

Najpre, u pogledu slobode mišljenja, izražavanja i informisanja, pravni sistem Srbije ima relativno dobro razvijen mehanizam zaštite braniteljki i branitelja ljudskih prava, ali se ne može pohvaliti njegovom jednako dobrom primenom. Sve ove slobode su zagarantovane Ustavom Republike Srbije¹⁷, dok su pojedinačnim zakonima razvijeni specifični pravni mehanizmi zaštite.

Pristup informacijama od javnog značaja i mehanizmi zaštite u slučaju odbijanja organa javne vlasti da dostave tražene informacije je razvijen Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja,¹⁸ dok je oblast javnog informisanja uređena Zakonom o javnom informisanju i medijima.¹⁹

Iako pored ova dva zakona postoji niz drugih koji uređuju pitanje elektronskih medija, javnog medijskog servisa i sl., pomenuta dva zakona su posebno značajna za aktiviste civilnog društva. Prvim zakonom se obezbeđuje pristup informacijama za koje postoji opravdan interes javnosti da ih sazna i mehanizmi obezbeđivanja dobijanja tih informacija u slučaju da organi javne vlasti ne postupe po zahtevu za pristup informacijama. Drugom zakonom ne samo što se uređuje pitanje odgovornosti medija ili pojedincara, već se i pružaju garancije novinarima i drugim licima (gde spadaju i udruženja građana) da mogu izveštavati bez ikakvih zadrški o temama od značaja za informisanje javnosti, bez štetnih posledica i bez odgovornosti

17 Ustav Republike Srbije Ustav Republike Srbije (Ustav Srbije) (paragraf.rs)

18 Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_slobodnom_pristupu_informacijama_od_javnog_znacaja.html

19 Zakon o javnom informisanju i medijima https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnom_informisanju_i_medijima.html

za objavljivanje takvih informacija. Za razliku od prvog zakona u kojem se zaštita ostvaruje u upravnom postupku pred Poverenikom za informacije od javnog značaja i pred Upravnim sudom u slučaju da Poverenik ne odluci u korist tražioca informacije, u drugom zakonu je zaštita obezbeđena u parničnom postupku pred sudovima opšte nadležnosti. Zakonodavac je ove postupke proglašio hitnim i definisao relativno kratke rokove za postupanje sudova po tužbama podnetim u ovim sporovima.

Zakon o javnom informisanju i medijima istovremeno garantuje i slobodu mišljenja i izražavanja, s tim što se ova zaštita može ostvariti i na osnovu garancija propisanih odredbama ZOO (naknada štete zbog povreda prava ličnosti).²⁰ Sudska praksa u Republici Srbiji je relativno bogata u pogledu naknada štete zbog povrede prava ličnosti, s tim što je značajan broj ovih predmeta završio pred ESLJP u čijim presudama je utvrđivana povreda slobode izražavanja.²¹

Na kraju, važno je pohvaliti činjenicu da je Republika Srbija dekriminalizovala klevetu i odgovornost za tako izgovorenu reč svela na građansku. Sa druge strane, uvreda i dalje postoji kao krivično delo u KZ Republike Srbije i zakonodavac bi trebalo da u što kraćem roku da povuče isti potez koji je povukao i u slučaju klevete.

*

Sloboda mirnog okupljanja i sloboda udruživanja su takođe zagarantovane Ustavom Republike Srbije. Slobodu okupljanja u Srbiji reguliše Zakon o javnom okupljanju²², dok je pitanje udruživanja regulisano Zakonom o udruženjima.²³

Zakon o javnom okupljanju je donet 2016. godine i može se zaključiti da je on usaglašen sa Ustavom i EKLJP. Javno okupljanje je slobodno i jedina obaveza organizatora okupljanja jeste da prijavi skup ukoliko se on održa-

20 Zakon o obligacionim odnosima Zakon o obligacionim odnosima (Zakon o obligacijama, ZOO) (paragraf.rs)

21 Sve odluke ESLJP-a protiv Srbije su dostupne na: HUDOC – European Court of Human Rights (coe.int)

22 Zakon o javnom okupljanju https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnom_okupljanju.html

23 Zakon o udruženjima https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_udruzenjima.html

va na otvorenom prostoru. Ograničenja slobode okupljanja su restiktivno postavljena i organ javne vlasti ih, barem formalno, ne bi smeо olako ograničavati. Pravna zaštita u slučaju zabrane okupljanja je omogućena kroz upravni postupak (žalba Ministarstvu unutrašnjih poslova) i upravni spor pred Upravnim sudom. Zakon ne propisuje hitnost postupanja u ovim predmetima, što je i najveća zamerka kojoј mu se može uputiti.

U pogledu njegovog funkcionisanja u praksi, godinama unazad smo bili svedoci zabrana okupljanja pod različitim izgovorima koji se ne mogu baš podvesti pod one koje zakon opravdava. Dešavalo se da policija, pod izgovorom ugrožavanja bezbednosti ili opasnosti od nasilja zabrani pojedine skupove²⁴ iako za to nije postojalo niti adekvatno obrazloženje, niti opravdani razlozi za zabranu. Sa druge strane, u pojedinim situacijama su prava branitelja da izraze mišljenje u vezi sa određenim događajem, dovela do njihovog progona, maltretiranja pa čak i fizičkih povreda.²⁵ Odgovornost za ovakvo (ne) postupanje organa vlasti se može pripisati isključivo kao njihova krivica, ali i podvesti pod jasnu namjeru ovih tela da aktivisti civilnog društva ne dobijaju adekvatnu pravnu i fizičku zaštitu u situacijama kada bi država morala da im garantuje slobodu i bezbednost.

Međunarodni standardi insistiraju na tome da braniteljke i branitelji koji učestvuju na skupovima koji nisu prijavljeni ne bi smeli da budu hapšeni ili novčano kažnjavani samo zomb učestvovanja u tim skupovima. Nedopustivo je izricanje visokih novčanih kazni ili bilo kakvih kazni koje se mogu smatrati neproporcionalnim. Takođe, organizatori okupljanja ne mogu biti smatrani odgovornima za postupke pojedinaca ukoliko su učinili sve što je u njihovoј moći da ih spreče u tome.

Sa druge strane, odgovornost pripadnika policije je značajno povećana. Oni su dužni da ne primenjuju silu osim u krajnjim situacijama, s tim da tako upotrebljena sila mora biti srazmerna, odnosno ne sme biti prekomerna. Ukoliko dođe do prekomerne upotrebe sile, mora se sprovesti delotvorna istraga prema prekršiocima i sprovesti adekvatni disciplinski ili krivični postupci protiv njih.

24 Videti npr: Policija zabranila Paradu ponosa, Tadić podržao zabranu | Novosadski informativni portal O21; Zabranjena Parada ponosa | Evropa | DW | 28.09.2013

25 Slobodna Evropa Prijave protiv Inicijative mladih zbog Šljivančanina” (19.12.2017) Prijave protiv Inicijative mladih zbog Šljivančanina (slobodnaevropa.org)

Važno je ukazati i na obavezu organa vlasti da braniteljkama i braniteljima garantuju mirno okupljanje i u odnosu na treća lica koja ih ometaju ili žele da ih spreče u održavanju mirnog skupa.

Sa druge strane, Zakon o udruženjima je donet 2009. godine (uz izmene iz 2011. i 2018. godine) i kao prethodno pomenuti zakon pruža široko polje slobode u vezi sa osnivanjem udruženja i njihovim funkcionisanjem. On dopušta postojanje i neformalnih udruženja, s obzirom na to da upis u registar udruženja nije obavezan. O eventualnoj zabrani rada udruženja odluku može doneti isključivo Ustavni sud.

Međutim, međunarodni standardi idu korak dalje i zahtevaju proaktivnu ulogu države u pogledu funkcionisanja udruženja. Države bi trebalo da pomažu organizacije civičnog društva u pribavljanju sredstava za njihovo delovanje, da podstaknu davanje donacija udruženjima koje deluju u oblasti ljudskih prava, ali i da spreče državne organe da se mešaju u rad organizacija ili u njihovu nezavisnost. Ovaj deo međunarodnih zahteva u Srbiji i dalje nije naišao na plodno tlo.

*

U pogledu prava braniteljki i branitelja da učestvuju u javnim poslovima, obaveza države bi trebalo da bude takva da osmisli mehanizme koji će omogućiti aktivistima da budu kontinuirano uključeni u proces donošenja odluka, a posebno zakona unutar jedne zajednice. Suština ovog dugoročnog prisustva braniteljki i branitelja u procesu donošenja odluka je od značaja ne samo zbog toga što se na taj način uključuju različita mišljenja i viđenja pojedinih pitanja i problema, već se time istovremeno sprečava marginalizacija i stigmatizacija aktivista civilnog društva. Nažalost, Srbija ne poznaje nijedan pravni mehanizam koji bi civilnom društvu omogućio ovakav vid učešća u javnim poslovima.

Slobodu kretanja i rada na polju ljudskih prava u zemlji i van nje, kao i pravo na pristup međunarodnim telima takođe garantuje Ustav Srbije. Braniteljkama i braniteljima ljudskih prava je potrebno obezbediti mogućnost da u svakom trenutku napuste zemlju ili da se vrate se u nju. Država je u obavezi da ne nameće nikakve dodatne prepreke braniteljkama i braniteljima bilo kroz poseban vizni režim, bilo kroz nepotrebno komplikovanu proceduru ili postavljanje neprimereno brojnih zahteva koje su oni dužni

da ispune kako bi ostavili ovo svoje pravo. Osim toga, dodatne obaveze države se ogledaju i u tome da su dužne da pruže zaštitu braniteljkama i braniteljima ljudskih prava u slučaju progona u svojoj zemlji zbog posla kojim se bave.

Konačno, pozitivna obaveza države se ogleda i u tome što je dužna da obezbedi braniteljkama i braniteljima i pravo na poštovanje njihovog privatnog života. Pored ove pozitivne obaveze države, njeni negativni obavezi se ogledaju u uzdržavanju od mešanja u privatni život pojedinaca, njihov porodični život, dom ili ličnu prepisku. Kao i u prethodnim slučajevima, ovu zaštitu je država dužna da im pruži kako u odnosu na organe vlasti i javne funkcionere, tako i u odnosu na treća lica, bez obzira da li je reč o pojedincima ili kompanijama koje ugrožavaju pravo na privatnost aktivista.

Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života u Srbiji nije propisano Ustavom, ali tu vrstu garancija pruža EKLJP u članu 8, čija je Srbija potpisnica. Pored toga, usled povrede prava na privatnost, braniteljima stoji na raspolaganju ZOO koji pruža mogućnost vođenja parničnog postupka za naknadu štete u slučaju da je došlo do ugrožavanja privatnog i porodičnog života.

Iako je Srbija formalnopravno zadovoljila zahtev da u svoj pravni sistem ugradi mehanizme zaštite za povredu prava na poštovanje privatnog života pojedinaca, ali u svakodnevnom životu ova zaštita izostaje. Štaviše, brojni mediji ne samo da se ne ustručavaju da objavljuju podatke iz privatnog života pojedinaca, već se, naprotiv, utrukuju se u tome ko će uspeti da objavi nekakvu ekskluzivnu vest.²⁶ Pravna zaštita u sličnim situacijama ili izostaje ili se ostvari nakon višegodišnjeg trajanja sudskog postupka, kada i sama presuda izgubi smisao.

U svetlu ovih činjenica, nema sumnje da mehanizmi u pravnom sistemu Srbije postoje, ali sa druge strane, njihovo dejstvo i efekti koje bi trebalo da prostignu ili ne dolaze do realizacije ili se pak to dešava prekasno.

²⁶ Videti npr: (FOTO) SADO-MAZO FRANCUSKI ŠPIJUN: Ko je zapravo glavni urednik KRIK?! – Informer

Međunarodni mehanizmi zaštite

Od međunarodnih mehanizama zaštite koje se mogu upodobiti sudske, važno je izdvojiti dve relevantne institucije – Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) i Komitet za ljudska prava UN. Odluke ova dva tela su obavezujuće za Srbiju i ona je dužna da im se poviňuje, odnosno da ih sprovede u delo.

Način na koji će Srbija sprovesti obavezujuće odluke ovih međunarodnih tela može biti različit. U pojedinim slučajevima je dovoljno da isplati odgovarajuću naknadu na ime štete koju su pojedinci pretrpeli. U nekim drugim situacijama, država može biti obavezana na sistemsko rešavanje problema, najčešće donošenjem nekog zakona ili uspostavljanjem nekog drugog delotvornog mehanizma koji će rešiti sistemski problem.²⁷ Ponekad može biti dovoljno da nacionalni sud ponovi sudske postupak koji je doveo do povrede prava kako bi se na taj način otklonile štetne posledice po pojedinca. Bez obzira na mehanizam za koji se opredeli neko od ovih tela UN ili Saveta Evrope, države članice su u obavezi da u postavljenom roku realizuju nalog suda iz presude i o tome obaveste nadležna tela ovih organizacija.

Osim sudske instanci Saveta Evrope, odnosno UN, međunarodne organizacije imaju i druge mehanizme uz pomoć kojih utiču na položaj braniteljki i branitelja ljudskih prava. Unapređivanje njihovog položaja se postiže i kroz rezolucije i deklaracije koje međunarodne organizacije usvajaju, potom periodične nalaze izvestilaca ovih organizacija koji ukazuju na položaj aktivista civilnog društva i daju preporuke za njegovo popravljanje, zaključno sa sankcijama zbog kršenja ljudskih prava kao najrepresivnijim merama.²⁸

Iz ovih razloga je posebno važno obezrediti braniteljkama i braniteljima pristup međunarodnim telima i komunikaciju sa njima kako bi ova tela mogla da primaju i razmatraju pritužbe koje se odnose na položaj aktivista. Zahvaljujući ovoj komunikaciji braniteljki i branitelja i relevantnih međunarodnih organizacija, države bivaju prinudene da sprovedu brzu i temeljnu istragu o svim relevantnim pritužbama za koje se utvrdi da imaju utemeljenje u činjenicama, a braniteljke i branitelji dobijaju još jedan vid zaštite.

27 Videti npr: http://www.zastupnik.gov.rs/uploads/jankovic_z_pr_21794-O8_ser.pdf

28 Videti npr: EU: Sankcije Iranu zbog kršenja ljudskih prava | Evropska unija News | Al Jazeera

Istraživanje CZKD: Iskustva i praksa aktivista i organizacija civilnog društva

Za potrebe ove analize, intervjuisano je 59 branitelja i braniteljki ljudskih prava koji deluju u različitim oblastima. Najveći broj njih je aktivan van Beograda, u svojim lokalnim sredinama - Pančevo, Novi Pazar, Novi Sad, Tutin, Preševo, Brus, Kruševac, Valjevo, Vlasotince, Mošorin.

Okruženje u kome deluju branitelji i braniteljke je uporedivo i slično. Prema njihovim izjavama, u najvećem broju slučajeva je reč o lokalnim sredinama sa jednim uticajnim gradonačelnikom ili predsednikom opštine koji uspeva da kontroliše sve poluge vlasti, uključujući i policiju, tužilaštvo ili sud. Samim tim, bilo kakve aktivnosti koje se preduzimaju na lokalnu, a koje su u suprotnosti sa njegovim interesima ili interesima lokalnih vlasti, ne samo da nailaze na opstrukciju, već i na ozbiljne pretnje, fizičke napade, uništavanje imovine aktivista, a uz to ovi napadi po pravilu nikada ne budu rasvetljeni. Zbog takve situacije, braniteljke i branitelji se povlače, odustaju od aktivizma ili se sele u drugi grad kako bi mogli da nastave sa normalnim životom.

Ograničavanje mogućnosti finansiranja aktivnosti braniteljki i branitelja predstavlja drugi mehanizam pritiska na njih u lokalnim sredinama. Ono se ogleda u onemogućavanju aktivista da dođu do sredstava koje dodeljuje lokalna samouprava. Projekti koje podnose „nepodobne“ organizacije na lokalnu ne dobijaju finansijsku podršku, tako da relativno brzo ostaju bez sredstava potrebnih za svoj rad. Sa druge strane, nedostaje iskustvo braniteljki i branitelja u projektnom finansiranju iz drugih izvora, posebno van zemlje, pa su oni na kraju u potpunosti onemogućeni da deluju na lokalnu.

Napadi i pritisci na branitelje se mogu svrstati u nekoliko grupa, u zavisnosti od vrste napada i posledica koje trpe. Shodno tome se mogu grupisati i pravni mehanizmi koje aktivisti koriste, odnosno koje mogu koristiti.

Pretnje, napadi i drugi vidovi maltretiranja čine prvu grupu napada na aktiviste. Ovo su zapravo i najčešći vidovi zlostavljanja braniteljki i branitelja ljudskih prava kojima su izloženi i koji, u najvećem broju slučajeva, ostaju bez odgovora policije i tužilaštva kao prvih relevantnih organa koji bi trebalo da im pruže adekvatnu zaštitu.

Gradanske inicijative i YUCOM, kao i medijska udruženja poput NUNS i UNS, rade redovne monitoringe slučajeva napada, različitih vrsta pritisaka

i pretnji na novinare i novinarke, braniteljke i branitelje ljudskih prava, iz kojih se može videti broj napada, klasifikacija napada prema tome od koga dolazi, koja je vrsta napada, kao i ko trpi napade. Zaštitnik građana je takođe pokrenuo platformu za zaštitu novinara, u čijoj izradi učestvuje 12 učesnika, među kojima su institucije, udruženja, sindikati, a koja bi trebalo da obuhvati 47 podgrupa mogućih pritisaka na novinare, kako bi se razlučilo šta je ono što je sankcionisano pozitivnim propisima a šta nije, ali je učestalo. Zaštitnik građana smatra da je ideja da se u nekom vremenskom periodu iz te evidencije utvrди ko najviše vrši pritiske – ličnost, institucija, organizacija bilo koje vrste, zatim koju vrstu pritisaka, i kako su institucije, koje po tome treba da reaguju i da ih zaštite, reagovale (vansudske ili sudske). Istiće da je svrha ove platforme da Zaštitnik građana eventualno predloži izmene i dopune propisa kako bi se ili uvela nova krivična dela, novi prekršaji, ili u odnosu na njihovu učestalost, išlo ka pooštrenju sankcije. U ovom trenutku se sankcije mogu izreći samo za nešto što je zakonom definisano kao krivično ili prekršajno delo, zbog čega je potrebnoiniciranje izmene propisa ukoliko se to ispustavi nužnim. Navodi da se platforma nadovezuje na bazu podataka o napadima na novinare koju vode Udruženje novinara Srbije (UNS) i Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS), od kojih očekuje da i dalje obaveštavaju o napadima, da ih beleže i razvrstavaju, dok ulogu Zaštitnika građana vidi u reakciji i zahtevima za promenu propisa.

Građanske incijative takođe podnose redovne dvonedeljne izveštaje o napadima, pod nazivom „Tri slobode pod lupom”²⁹ međunarodnim organizacijama i ambasadama, i ističu da se prema njihovim izveštajima, najčešća vrsta napada odnosi na slobodu izražavanja u vidu verbalnih uvreda na račun nezavisnih medija. Statističke podatke o napadima na branitelje ljudskih prava, pomenute organizacije objavljuju i na svojim veb-sajtovima i oni su dostupni javnosti.³⁰

Počevši od pretnji kojima je najveći broj aktivista izložen, činjenica je da one dolaze iz različitih krugova, u zavisnosti od interesa koji su ugroženi radom aktivista, kao i od sredine u kojoj oni deluju. Pretnje uvek, ili gotovo uvek, dolaze od lokalnih funkcionera, bilo neposredno, bilo preko tre-

29 Građanske inicijative, Tri slobode pod lupom <https://www.gradjanske.org/category/vesti/tri-slobode-pod-lupom/>

30 Videti npr: <https://www.yucom.org.rs/izvestaj-o-napadima-na-branitelje-ljudskih-prava-u-srbiji-za-2020-godinu/>

ćih lica. U pojedinim situacijama, napadi mogu doći i od pojedinaca koji načelno nemaju nikakve veze sa organima vlasti, ali bivaju podstaknuti verbalnim napadima i satanizacijom aktivista od strane javnih funkciona- ra. Posebno su karakteristični napadi koji dolaze iz verskih zajednica ili od strane navijačkih grupa.

Brojne organizacije koje su učestvovale u istraživanju ističu napade na društvenim mrežama i kroz tabloide kao najčešći vid napada koji doživljavaju. Napade na društvenim mrežama karakterišu kao redovnu pojavu i novu normalnost na koju uglavnom ne reaguju, jer postojeće mehanizme za reagovanje na te napade smatraju neefikasnima i nedovoljnima. Napade kroz tabloide ocenjuju kao targetiranje i etiketiranje koje ima za cilj da potpuno diskredituje braniteljke i branitelje, kao i nezavisne medije. Oni se ostvaruju kroz iznošenje lažnih informacija iz privatnog života i optužbe da su “izdajnici”, “strani plaćenici” i “neprijatelji države”, koje, pored toga što imaju za cilj da “dehumanizuju” pojedinca ili pojedinku, takođe skreću i pažnju sa same teme zbog koje je napad i započeo.

Novinarka Krika Jelena Radivojević u izjavi za CZKD ističe stalnu kampanju koja se vodi protiv redakcije Krika i posebno glavnog i odgovornog urednika Stevana Dojčinovića, kroz tabloide poput Srpskog Telegraфа i Informera, koji neretko kroz svoje tekstove ugrožavaju direktno život novinarima Krika. Iako je u nekoliko slučajeva na sudu utvrđeno da nisu istinite informacije o uredniku Krika Stevanu Dojčinoviću koje su se pojavljivale u tabloidima, ne postoji adekvatna satisfakcija od presuda kao ni odgovara-juća odbrana od takvih napada, obzirom da suđenje uglavnom traje dugo, kao i da su finansijske kazne za tabloide male i ne predstavljaju značajan “udar” na takve medije. Iako tabloidi prednjače u napadima na redakciju Krika, ističe da oni ne deluju samostalno, već da predstavljaju jednu vrstu “megafona vlasti”.

Posebno se ističe veza između tema i napada, pa tako određene teme koje braniteljke i branitelji zagovaraju ili novinari otkrivaju izazivaju više ne- gativnih reakcija i pažnje. Raša Nedeljkov, ispred udruženja Crta, ističe da su napadi na njih krenuli onog trenutka kada su pokazali organizovanost, profesionalnost i ozbiljnost u svojim aktivnostima, kao i kada su počeli da razotkrivaju stvari koje direktno ugrožavaju postojeće stanje koje režim pokušava da zaštiti. Većina udruženja ističe pominjanje Kosova u bilo kom

kontekstu kao nešto što izaziva lavinu reakcija, pre svega na društvenim mrežama. Pored toga, tema ratnih zločina i naročito Srebrenice predstavlja stalni okidač napada na branitelje, što je najčešće vidljivo u periodima obeležavanja godišnjica zločina. YUCOM ističe da je tema pravosuđa i predstojeće izmene Ustava koje po njima prete da ugroze nezavisnost pravosuđa, čime se oni intezivno bave poslednjih godina, nešto što je u njihovom slučaju čest razlog napada. Nemanja Nenadić, direktor udruženja Transparentnost Srbija, naglašava da nije tema ono što izaziva napade već mera u kojoj je interes određene osobe ili grupe ljudi pogoden u nekom slučaju. U tom kontekstu navodi poslednji slučaj napada na Transparentnost u vezi sa javnim pozivom koji je Grad Beograd raspisao za zakup sportskih objekata u okviru SRPC Milan Gale Muškatirović na Dorćolu. Transparentnost Srbija je uradila analizu³¹ tog poziva i utvrdila niz neregularnosti, između ostalog i da su u pozivu za javno nadmetanje gde su postavljeni uslovi tako da ih može zadovoljiti samo jedna firma koja je u vlasništvu članova porodice Novaka Đokovića. Nenadić ističe da na njihovu analizu nije reagovala Gradska komisija koja je raspisala taj poziv nego zamenik gradonačelnika Goran Vesić, koji sa tim pozivom nema nikakve veze, kao i da reakcija nije podrazumevala argumentovanu polemiku već personalizovane napade na njega i optuživanje da hoće da istera Đokovića iz Srbije. Nenadić ističe da takva reakcija Vesića govori o nekom snažnom privatnom interesu zbog čega tako reaguje kao i o sračunatom postupku koji kod građana Srbije treba da izazove emotivnu reakciju i da skrene pažnju sa glavnim temama, a to je kako organi Grada postupaju sa javnom imovinom. Zoran Gavrilović, direktor Biroa za društvena istraživanja ističe da su napadi na njih krenuli onog trenutka kada su njihovi izveštaji postali relevantni za međunarodne organizacije i kada su druga relevantna međunarodna tela počela da koriste njihove podatke i izveštaje u svojim analizama o stanju medija u Srbiji. U slučaju novinara i medijskih udruženja, teme koje izazivaju najviše reakcija tiču se odnosa organizovanog kriminala i vrha vlasti. Tamara Filipović, generalna sekretarka NUNS, naglašava da su najizloženiji mediji koji se pridržavaju etičkog kodeksa i profesionalnog izveštavanja.

Prema izjavama braniteljki i branitelja, relativno je lako uočiti obrazac u postupanju napadača. Inicijalni verbalni napadi, omalovažavanje, stigmati-

³¹ Transparentnost Srbija <https://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/aktivnosti-2/pod-lupom/12051-namesteno-javno-nadmetanje-za-zakup-sportskog-kompleksa-na-dorcolu>

zacija i kriminalizacija braniteljki i branitelja dolazi od strane organa javne vlasti ili iz verskih zajednica. Nakon što ovi napadi odjeknu u javnosti, braniteljke i branitelji bivaju izloženi neposrednim pretnjama, bilo preko društvenih mreža, bilo presretanjem na ulici od strane nezadovoljnih građana koji inicijalne verbalne napade koji se pretaču u maltretiranje na ulici, uništavanje imovine (najčešće lokala u kojima rade) ili fizičke napade i obraćune sa aktivistima. Aktivisti su na početku redovno prijavljivali policiji ove napade, ali u gotovo svim slučajevima nije sprovedena nikakva istraga, niti su napadači otkriveni ili procesuirani.

Pojedini aktivisti su u jednom vremenskom periodu imali i dvadesetčetvoročasovno policijsko obezbeđenje³² zbog ozbiljnosti pretnji koje su upućivane. Tako je Aida Čorović dobijala pretnje putem telefona i društvenih mreža zbog izjave u vezi sa prisiljavanjem žena u Sandžaku da nose hidžab, odnosno marame, koje se uz to zloupotrebljavaju u političke svrhe, što je uzrokovalo reakciju verske zajednice i političara sa lokalna, a koja se potom prenela na građane koji su ove napade lokalnih čelnika dočekali kao poziv na odmazdu prema njoj.

Sa druge strane, neki od branitelja su bivali prinuđeni da se sele iz svojih gradova, odnosno da privremeno ili stalno promene mesto prebivališta. Tako je, prema navodima Andrijane Kocić, aktivistkinje Alternativnog centra za devojke, nekoliko braniteljki i branitelja iz te organizacije napustilo svoj grad i odselilo se ili van zemlje ili u drugi grad u Srbiji jer su bili žrtve napada pojedinaca za koje veruje da su bliski organima vlasti u Kruševcu. Njena iskustva takođe pokazuju da su u pritiscima na aktiviste učestvovali i drugi organi vlasti, poput načelnika policije, koji je „dobronamerno i očinski“ savetovao jednog od branitelja da prestane da se bavi time, odnosno savetovao mu je da „ne radi to što radi“.

Još jedan vid pritiska na aktiviste se ogleda u pokretanju krivičnih ili prekršajnih postupaka protiv njih. Aktivisti Inicijative mladih za ljudska prava su primer toga kako sistem zloupotrebljava pravne mehanizme. U dva navrata su protiv branitelja iz ove organizacije pokretani prekršajni postupci. Prvi postupak je pokrenut 2015. godine zbog organizovanja neprijavljenog skupa za Srebrenicu koji je država zabranila, ali su oni, uprkos zabrani, izašli i zapalili sveće. Ova krivična prijava je odbačena

32 videti: Aida Čorović: Dodeljeno mi je policijsko obezbeđenje (slobodnaevropa.org)

zahvaljujući tome što je zakon, po kojem je pekršajni postupak pokrenut, oglašen neustavnim. Druga prekršajna prijava je rezultirala osuđujućom presudom sa drakonsko visokom kaznom u protivvrednosti od 4000 evra koju su bili dužni da plate. Ovaj postupak je pokrenut zbog protesta koji su organizovali zato što se osuđeni ratni zločinac Veselin Šljivančanin obratio na tribini u organizaciji vladajuće stranke u Beškoj. Aktivisti su ne samo pretrpeli napad i fizičke povrede, već su i prekršajno kažnjeni zbog toga visokim novčanim kaznama.

Sa druge strane, Anita Mitić koja je bila na čelu Inicijative mladih za ljudska prava je navela da je samo ona podnela 29 prijava policiji protiv različitih lica zbog pretnji kojima je bila izložena, ali da nijedna od prijava nije rezultirala nikakvom istragom, niti je iko priveden zbog toga. I po njenim navodima, sve pretnje i stavljanje meta na čelo aktivistima su poticale od inicijalnih izjava visokopozicioniranih političara, uključujući i predsednika države, gde bi oni potom bili predmet višednevног tabloidnog izveštavanja visokotiražnih listova bliskih vlasti, što je vodilo pretnjama u *online* i *offline* svetu. Osim toga, aktivisti Inicijative mladih za ljudska prava su česte mete brojnih nacijačkih i desničarskih grupa, što je uključivalo i fizičke napade na njih, kao u slučaju gorepomenutog protesta u Beškoj, kada je više aktivista Inicijative preprelo i fizičke povrede. Ni ti napadi nikada nisu bili predmet policijskih ili tužilačkih istraga, a još manje sudske postupaka protiv napadača.

Staša Zajović, aktivistkinja i osnivačica Žena u crnom, ističe da je rezultat njihove tridesetogodišnje kontinuirane izloženosti fizičkim napadima, pretnjama smrću, i različitim vrstama pritisaka i javnih prozivanja i vređanja, što sve naziva “permanentnom demonizacijom”, to da su napadi na njih potpuno normalizovani, kako u javnosti, tako i u civilnom društvu. Kao opasnu posledicu i cilj takve stalne izloženosti napadima, vidi društveni izgon iz zajednice, što se ogleda u tome da nju, kao i druge aktivistkinje Žena u crnom, sada targetiraju i “obični” ljudi na ulici, što se razlikuje od napada desničarskih organizacija koje vidi kao servis države. Kao glavni uzrok napada na aktivistkinje Žena u crnom navodi samo jednu temu, a to je njihova kontinuirana posvećenost temi rata, ratnih zločina i pozivanja Srbije na odgovornost za zločine. Uprkos stalnim napadima, Staša Zajović navodi da u istoriji Žena u crnom niti jedna krivična prijava za napade na njih nije pokrenuta po službenoj dužnosti, kao i da niti jedna presuda, za postupke koje su one pokrenule, nije donešena u njihovu korist. Ipak,

naglašava da ne odustaje od pravne države, a korišćenje institucionalnih mehanizama vidi kao svoju obavezu.

Brojni novinari na lokalnu su duži niz godina ili predmet napada od strane lokalnih organa vlasti ili su onemogućeni da se bave svojim poslom jer izveštavaju o zloupotrebama finansijskih sredstava od strane lokalnih vlasti. Ovakvo stanje na lokalnu potvrđuje i Zaštitnik građana Zoran Pašalić, koji ističe da udruženja van Beograda imaju daleko teži položaj. Kao razlog tome navodi česte pritiske lokalnih organa izvršne vlasti "koja ne želi nikakvu vrstu kritike, koliko god da je ona utemeljena". Pored ovog, navodi da postoji i finansijski pritisak na lokalna udruženja i novinare, s obzirom na to da se finansiraju iz sredstava koje obezbeđuje lokalna samouprava.

Urednica Kolubarskih novina Darija Ranković je poslednjih šest godina meta napada upravo iz ovih razloga. Sredstva pritisaka na nju su različita, od mizoginih napada i napada na njen ugled, do uskraćivanja finansijskih sredstava koja odobrava lokalna samouprava za rad lokalnih medija čime se one mogućava rad ovog portala. Osim toga, u prostorije ovog portala je izvršena i provala 2020. godine i uprkos prijavi i uviđaju, policija nikada nije rasvetlila ovo delo. Darija Ranković je podnosila i krivične prijave, bila je pozivana od strane tužioca za visokotehnološki kriminal kome je dala izjavu, raspitivala se u vezi sa napretkom istrage, ali nije dobila povratne informacije.

Drugi vid pritisaka na njen rad se ogledao u uskraćivanju informacija i odbijanju da joj se odgovori na zahtev za pristup informacijama od javnog značaja. Zbog toga je podnela i prekršajne prijave sudu. Konačno, vodila je i parnične postupke zbog povrede časti i ugleda zbog uvreda i neistina izrečenih o njoj od strane urednika i direktora Radio Valjeva koje su okončane u njenu korist. Optuživana je da radi za strane službe, da obmanjuje građane, da urušava borbu institucija protiv koronavirusa, što je dovelo do pretnji koje su joj upućivane preko društvenih mreža. Sve uvrede protiv nje su bile na ličnom nivou i dolazile su od najviših funkcionera iz gradskih vlasti, ali protiv nje nikada nije podneta nijedna tužba, niti je iko tužio njen medij za neistinite informacije ili povredu časti i ugleda.

Mizoginim napadima je izložena i Dženeta Agović iz Tutina koja se u ovoj sredini bori za prava žena. U razgovoru je ukazala da su se, nakon podele verske zajednice u Tutinu, drastično pogoršali uslovi za delovanje, da su

počele da se otvaraju verske škole, medrese, medrese za žene, kao i da je postalo nemoguće širiti ideju ljudskih prava, ženskih prava i da je njena organizacija prva koja je otvorila zabranjene teme, poput incesta. Posledica otvaranja ovih tema se ogledala u tome što se ona više ne oseća sigurno u svom gradu jer je trpela napade na poslu od kolega, svesna činjenice da je razlog za to što je organizacija dobila značajan utocaj u zajednici. Rad organizacije Impuls je prouzrokovao i povećanje broja prijava nasilja u porodici, seksualnog nasilja u školama koje prijavljuju devojčice, pa čak i roditelji. Nakon Festivala ženskog prijateljstva je bila izložena nasilju, što je dovelo do zabrinutosti za članove njene porodice i rezultiralo je podnošenjem krične prijave pred Tužilaštvo za visokotehnološki kriminal (VTK) kojima se obratila više pita. Pored ovog postupka, ona vodi i parnicu za naknadu štete zbog povrede časti i ugleda.

Aktivista iz Novog Pazara Fahrudin Kladničanin je takođe nailazio na istovetne probleme. U periodu 2010–2013. godine je bio najviše izložen pretnjama i napadima jer se bavio pitanjem jednog dela mlađih koji su odlazili da ratuju za Islamsku državu. Pritisci su dolazili od predstavnika verskih zajednica u Novom Pazaru, a on je bio izložen pretnjama, pritiscima, presretanjima na ulici i sl. Podneo je dve prijave Tužilaštvu za VTK koje je oba puta reagovalo, ali ih je na kraju povlačio zahvaljujući molbama roditelja ili srodnika prijavljenih. Što se tiče drugih prijava koje je podnosio, nikada nije dobio nikakvu povratnu informaciju, tako da, osim sačinjene službene beleške, nije bilo reakcija niti pozitivnih ishoda. Usled izostanka reakcija, izbegava da izlazi, a ponekad je morao da napusti Novi Pazar na neko vreme dok se ne smiri situacija, posebno zbog vrste pretnji koje je dobijao, uključujući i pozive na ubistvo.

Navodi da je pomoć je dobijao pre svega od organizacija na lokaluu, kao i da su podršku slale i pojedine ambasade. Najveća podrška su mu bili novinari na lokaluu koji su izveštavali o ovim događajima i njegovim problemima, što je predstavljalo najvažniji deo reakcija jer je medijski pritisak uglavnom urođio plodom.

Dragoslava Barzut, aktivistkinja za prava LGBTQAI+ osoba i direktorka organizacije Da se zna je, pored svakodnevnih pretnji na mrežama ili putem mail-a, i sama bila žrtva fizičkog napada usled svog aktivizma. U svoje ime je pokrenula tri postupka, dok je organizacija dokumentovala 220 postupa-

ka, od kojih je u 13% predmeta se ticalo reakcija organa vlasti. Pored navedenog, organizacija vodi i šest građanskih parnica preko advokata koje su angažovali. Što se saradnje sa institucijama tiče, Dragoslava je istakla da ne postoji nikakva sistemska saradnja, kao i da su pojedinci sa kojima aktivisti komuniciraju nemoćni i da nema ni volje ni namere da se izgrade mehanizmi koji bi zaista i funkcionalisali. Sa druge strane, saradnja sa međunarodnim organizacijama postoji i dosta je dobra, kao i sa ostatkom civilnog sektora gde postoji osećaj savezništva.

Organizacija Krov nad glavom koja se bavi zaštitom građana od prinudnih iseljenja je takođe bila predmet različitih napada. Ivan Zlatić i Isidora Radovanović su u sukobima sa policijom pretrpeli značajne fizičke povrede, koja ih je potom prijavljivala iz različitih razloga (prekršajno ili krivično), kao i u sukobima sa privatnim obezbeđenjem koje angažuju javni izvršitelji kako bi realizovali postupak iseljenja. S obzirom na to da se oni nikada ne obraćaju policiji, prema njihovim navodima, to dodatno olakšava pokretanje postupaka protiv aktivista koji se suočavaju sa dosta visokim kaznama. S obzirom na to da je njihova organizacija deo evropske koalicije za stanovanje, oni u njoj imaju i najvećeg saveznika. Sa druge strane, ne vide saveznike u EU jer smatraju da ta organizacija podržava usvajanje ovakvih zakona na štetu dužnika. Jedini institucionalni mehanizam koji razmatraju da pokrenu jeste inicijativa za ocenu ustavnosti izmena Zakona o izvršenju i obezbedenju za koje smatraju da su neustavne i da kriminalizuju solidarnost, odnosno njihov aktivizam.

Brojni novinari su takođe predmet napada i pretnji od strane javnih funkcionera ili raznih desničarskih i navijačkih grupa. Jovana Gligorijević, novinarka lista Vreme, je godinama izložena svakodnevnim pretnjama i pritiscima, uz nemiravanju, seksualnom uzmemiravanju i ugrožavanju bezbednosti zbog svojih tekstova. Ona se za sve napade obraćala direktno tužilaštvu, a pored tužioca, obraćala se i radnoj grupi za zaštitu novinara i mehanizmu NUNS za zaštitu novinara, kao telima kojima novinar može da prijavi pretnje i napade i da dobije pravnu pomoć. Podnosi je niz krivičnih prijava, ali bez nekog uspeha. Iz tog razloga i ne vidi da ijedan institucionalni mehanizam može da joj pruži adekvatnu zaštitu.

Novinar Daško Milinović je godinama unazad izložen pretnjama i pritiscima i to ne samo preko društvenih mreža, već i od strane organa vlasti, pre svega policije i tužilaštva. Prema njegovim navodima, represija koju trpi je počela

2012. godine, kada su desničarske skupine do bile podršku u novim srpskim vlastima i kada su one uvedene u institucije sistema, tako da te profašističke grupacije imaju odličnu saradnju sa policijom i tužilaštvo. Milinović ističe da je zbog toga zajedno sa ostalim antifašistima postao meta maltretiranja, privođenja i zadržavanja od strane policije. Zbog tvojih twitova je postao predmet progona, a zbog jednog twita koji je bio upućen narodnom poslaniku Vladimиру Đukanoviću mu je bilo određeno i policijsko zadržavanje. Navodi da, za razliku od postupaka protiv njega, kao i protiv drugih antifašista, postupci protiv nacionalističkih i profašističkih aktivista se gotovo i ne vode. U svetu ovih činjenica, Daško Milinović je naveo da nema nijedan razlog da veruje institucijama sistema, posebno zbog toga što su sada mnogi pripadnici nacističkih pokreta ušli u institucije (naročito u sastav komunalne milicije), kao i da se sve veći broj ljudi povlači, pokušavajući da nađu svoj mir ili čak prelaze u suprotni tabor. Sa druge strane, jedinu pravnu pomoć na koju je mogao da se osloni dobijao je od par advokata, uključujući i advokatku Milenu Vasić iz YUCOM, dok je od međunarodnih organizacija dobio samo izraze osuda, bojazni i zabrinutosti, bez ikakvog konkretnog poteza koji bi mogao nazvati adekvatnim. Stoga smatra da međunarodne organizacije samo deklarativno štite braniteljke i branitelje i da je korist od njihovog postojanja samo ta što se nacionalne vlasti ipak ne usuđuju da potpuno eliminišu braniteljke i branitelje zbog svog imidža u svetu.

Medijska udruženja poput NUNS i Fondacije Slavko Ćuruvija nude novinarima stalnu pravnu pomoć i podršku u slučajevima napada, pa se tako novinarka ili novinar mogu obratiti direktno njima da potraže savet ako se osećaju ugroženo ili ako žele da pokrenu pravni postupak zbog napada koji su doživeli. NUNS ističe da, od 2008. godine, od kad beleže slučajeve napada na novinare, 2020. godina je bila najgora po broju napada i pritisaka, kada su zabeležili oko 50 pretnji i oko 30 fizičkih napada. Ivana Stevanović ispred Fondacije Slavko Ćuruvija ističe da svi relevantni domaći i međunarodni izveštaji potvrđuju da se napadi i pritisici na novinare i medije pojačavaju poslednjih godina. Ono što se razlikuje jeste vrsta napada, pa su se tako fizički napadi pretvorili u različite metode pritisaka. Ipak, naglašava da, ukoliko je pritisak kontinuiran, efekat je često isti, ako ne i gori, kao da ste žrtva fizičkog nasilja.

Veran Matić, predsednik Komisije za istraživanje ubistava novinara i član stalne grupe za bezbednost novinara kao i grupe za bezbednost novina-

ra koju je osnovala Vlada Republike Srbije, ističe da je oduvek postojalo nerazumevanje uloge medija kao psa čuvara demokratije i javnog interesa, ali naglašava da je sadašnji način komunikacije vlasti sa medijima ekstrem. Kao vid napada koji je naročito porastao vidi sektor pritisaka, koji nije obuhvaćen zakonskom regulativom i od koga se nije moguće odbraniti.

Kao izvore napada i najružnijih diskreditacija navodi zvanične institucije i predstavnike vlasti, što ističe kao posebno opasno zbog mogućnosti širenja takvih napada i kroz druge frontove. Uzrok inteziviranju napada i pritisaka na medije vidi u samoj prirodi vlasti koja nastoji da osigura svoje pozicije ali i u globalnim trendovima i širenju autoritarizma u Evropi i SAD. U martu 2021. godine ANEM je uz podršku Vladine grupe za bezbednost novinara pokrenuo SOS telefon kao sigurnu besplatnu liniju na koju novinari mogu da prijave napade na njih i da dobiju instrukcije kako dalje postupati. Pokrenut je vebajt³³ koji nudi osnovne informacije o tome kako prijaviti slučaj napada. Kao neophodan segment kada se govori o unapređenju mehanizma za prijavljivanje slučajeva napada, Matić naglašava i edukaciju novinara u pogledu njihovih prava i razumevanja onoga šta im se desilo, kao i potrebu za organizovanom i stalnom besplatnom pravnom pomoći za novinare.

Veliki broj organizacija koje se bavi pružanjem pravne pomoći za branitelje i branitelje i koji prate slučajeve napada, ističe da su se poslednjih godina intezivirali fizički i drugi napadi na ekološke pokrete i neformalne građanske inicijative koje se bave zaštitom zelenih površina. Kao razlog za to ističu i veliku pojavu takvih pokreta poslednjih godina, kao i njihovu stalnu izloženost, obzirom da su njihove aktivnosti uglavnom usmerene na terenski rad i fizičku odbranu na licu mesta reka, šuma, parkova ili zelenih površina od izvođača i investitora. Jedan od razloga za njihovu izloženost se vidi i u činjenici da je reč o građanima čije profesionalno opredeljenje nije zaštita ljudskih prava, ljudima koji imaju svoje poslove u sektorima koji nisu povezani sa ekološkim ili urbanističkim temama, i da neretko oni, kao i članovi njihovih porodica, dobijaju pretnje otkazom i na taj način im se direktno ugrožava egzistencija. Takođe, u svojim lokalnim sredinama su često izloženi stigmatizaciji, jer se protive investicijama koje drugi građani ne vide kao štetne već kao mogućnost da poprave svoju ličnu materijalnu situaciju.

Iz inicijative Blok 37 – Zajednička akcija ističu da stanari njihovog bloka koji su učestvovali u protestima protiv izgradnje poslovno-stambenog objekta

33 Portal www.bezbedninovinari.rs

u njihovom kraju, nisu dobijali takve vrste pretnji i napada u vidu direktnih pritisaka na poslu ili okruženju, ali navode da je protiv jednog od stanara bloka 37 pokrenut predistražni postupak za utvrđivanje krivične odgovornosti, u pokušaju realizacije odštetnog zahteva, gde je spomenut iznos od 400 000 rsd. Ovaj postupak je pokrenuo izvođač radova Inobačka d.o.o. uz objašnjenje koje su dali u medijima, da njih, kao izvođače, investitor može da tereti zbog neizvođenja radova. Za sada, još uvek ne znaju da li će se postupci pokrenuti i protiv drugih stanara, ali ovaj slučaj vide kao pokušaj zastrašivanja i zbunjivanja stanara, ali i da je to izazvalo kod mnogih baš suprotan efekat, bes i gnev i potrebu za radikalizovanjem protesta. Kao svoju najveću snagu navode veliku podršku stanara bloka 37 i masovnost na protestima i uključenost u akcije inicijative, kao i međususedsku solidarnost u vidu podrške stanara bloka 70 i bloka 33 koji se suočavaju sa sličnim urbanističkim problemima kao i oni u bloku 37.

Postoje i organizacije koje se bave pružanjem pravne i svake druge vrste pomoći ekološkim pokretima i neformalnim inicijativama. Mirko Popović je aktivista organizacije RERI koja se, između ostalog, bavi i pitanjem životne sredine. Prvi postupak koji je organizacija pokrenula i koji je uspešno okončan je iniciran zbog prebijanja aktivista na javnoj raspravi u Prijepolju povodom izgradnje hidroelektrane Brodarevo. Upravni sud je presudio u njihovu korist i uspeli su da odbrane reke. Posebno se osvrnuo na obrazac poslovanja u vezi sa izgradnjom hidroelektrana koji se ogleda u tome da jedinica lokalne samouprave otvoreno podržava investitore u svojim namearama da grade na rekama na svojim teritorijama, da potom policija stane na stranu investitora i da privodi aktiviste ili pokreće prekršajne postupke koji rezultiraju novčanim kaznama. Pored navedenog, uočili su niz propusta i nezakonitosti prilikom izdavanja dokumentacije za izgradnju, odnosno ispostavilo se da investitori nemaju kompletну dokumentaciju kako bi uopšte i mogli da započnu izvođenje radova.

Skoro svi postupci koji su pokrenuti protiv aktivista su okončani oslobođajućim presudama. Sa druge strane, policija ne reaguje na njihove prijave, a posebno u malim mestima gde je podložnija pritiscima. Značajnu podrušku, posedno u poslednjih par godina, imaju od strane medija i istraživačkih novinara koji sve češće izveštavaju o zagađenjima životne sredine, tako da su ove teme doprle do očiju javnosti i učinili je vidljivom. Pored toga, društvene mreže igraju značajnu ulogu jer pružaju

mogućnost brzog organizovanja i obaveštavanja javnosti o događajima na kritičnim lokacijama.

Od posebno značajnih mehanizama Popović je izdvojio Poverenika za pristup informacijama od javnog značaja preko kojeg dobijaju svu dokumentaciju koja im je potrebna za rad, kao i Zaštitnika građana koji je u više navrata reagovao u vezi sa izgradnjom hidroelektrana. Od međunarodnih mehanizama je izdvojio Energetsku zajednicu koja je reagovala po prijавama i zahtevala da se postupci sprovode u skladu sa zakonom, ali i pokrenula konsultativni proces kojim je nastojala da se ispita kako se u stvari sprovodi proces procene uticaja mini hidro elektrana u Srbiji sa namerom da izradi jedno uputstvo. Energetska zajednica ne poseduje neke konkretnе instrumente zaštite prava, jer je ključni donosilac odluka u toj zajednici Ministarski savet država koje upravo i krše ta prava.

Dragana Arsić ispred pokreta Odbranimo šume Fruške gore se od polovine 2018. godine intenzivno bavi ekološkim temama. Svoje aktivnosti su započeli preko *Facebook* stranice zbog toga što su uočili ogroman broj isečenih stabala na Fruškoj gori. S obzirom na to da nisu imali nikakvog pravnog iskustva, bili su prinuđeni da prouče propise i nakon toga su krenuli najpre sa inspekcijskim prijavama za bespravnu seču stabala. Sve prijave su podnosili pokrajinskim organima uprave, imajući u vidu činjenicu da su oni nadležni za pitanja kojima se njihovo udruženje bavi. Takođe su koristili i mehanizme koje definiše Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja kako bi došli do podataka koji su im bili potrebni za dalji rad. U najvećem borju slučajeva su do informacija dolazili tek u žalbenom postupku pred Poverenikom za informacije od javnog značaja. Jedna od inspekcijskih prijava je rezultirala pokretanjem postupka privrednog prestupa. Protiv nje lično, kao i protiv samog udruženja, vođene su negativne kampanje od strane javnog preduzeća Nacionalni park Fruška gora gde su optuženi da su „lažni ekolozi“, „nestručni ljudi“ i sl. Pored toga, bilo je pokušaja postizanja dogovora sa predstavnicima udruženja gde su ih iz ovog javnog preduzeća pozivali da dođu na sastanak, što su odbili, nakon čega nije bilo dalje komunikacije. Svoje aktivnosti redovno objavljuju na svojoj *Facebook* stranici, ali ih prenose i pojedini mediji koji imaju i lokalnu i kablovsку pokrivenost.

Do 2020. godine nisu bili izloženi nekim direktnim napadima, da bi se sve pokrenulo nakon jedne tribine gde su učestvovali u debati. Dotadašnje

napade na *Facebook* stranici nisu smatrali malignim, ali nakon pomenute tribine i kasnijeg sukoba sa organizacijom EXIT koji je zajedno sa Nacionalnim parkom Fruška gora vršio pošumljavanje za koje su smatrali da je „green washing“, vesti o udruženju su odjeknule i postali su predmet ozbiljnih kritika i napada. Prvi ozbiljniji napadi su krenuli 2020. godine kada su podneli jednu inspekcijsku prijavu vezanu za uzurpaciju dela Nacionalnog parka (brdo Kesten) zbog presecanja puta kroz šumu i njegovog betoniranja od strane privatnog lica, vlasnika kompanije Promist. Paralelno sa prijavama su krenuli da obaveštavaju javnost usled čega se zainteresovao i Vojvodanski istraživački centar. Dodatne informacije su dobijali putem zahteva za pristup informacijama od javnog značaja, a potom su podneli prijave i građevinskoj inspekciji, da bi ubrzo zatim krenuli napadi u avgustu iste godine.

Napad je pokrenut lično na Dragana Arsić, preko teksta objavljenog na sajtu prismotra.net u kojem je navedeno da je finansira albanski lobi, da je pokrala banku u kojoj je prethodno radila usled čega je izbačena sa radnog mesta i sl. Ovu vest je rpeuzelo 13 drugih portala nakon objave. Po objavlјivanju ovog teksta, otvorena je *Facebook* stranica „Dragana Arsić, lažni ekolog“ gde su usledile uvrede, tabloidne informacije o njenom privantom životu, porodicu što je trajalo punih mesec dana kada je, nakon prijave, ova stranica ugašena. Naredni napad je krenuo u dnevnom listu KURIR u martu 2021. godine kada su organizovali protest u Kamenici ispred upravne zgrade javnog preduzeća pod sloganom „Secite korupciju, a ne kriminal“. Pored uvreda, povezivali su je sa Dragonom Đilasom, Marinikom Tepić i sl. zbog čega se obratila tužilaštvo za VTK. Ukažala je da napadi i dalje traju, uglavnom *online*, ali da je vidljivo da usled njihovih prijava i pritisaka nacionalni park počinje da se menja. Pored navedenog, podneli su i pet krivičnih prijava za korupciju koji su otkrili na Fruškoj gori vezano za bespravnu seču stabala i međusobnu povezanost poznanstvima i rođačkim vezama izvršilaca dela. U saradnji sa advokatom kojeg im je predložila CRTA pokrenuli su ovaj postupak, a imaju informacije da pojedine inspekcije već postupaju po njihovim prijavama, što samo znači da njihove objave imaju težinu.

Naglasila je da uprkos dosadašnjim reakcijama institucija, nisu zadovoljni kako one reaguju, ali da ne odustaju od korišćenja svih pravnih mehanizama koji im stoje na raspolaganju. Pored pokretanja krivičnog postupka, pokrenula je i parnicu za naknadu štete protiv TV Pančevo koje je objavilo

tekst sa sajta prismotra.net. Na kraju, Arsić je naglasila da joj je bila potrebna i psihološka pomoć, s obzirom na to da se do sada nije suočavala sa ovakvom vrstom napada i pritisaka.

Većina organizacija civilnog društva koje su obuhvaćene ovim istraživanjem (YUCOM, Gradanske inicijative, BIRODI, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beogradski centar za ljudska prava, Transparentnost Srbija, BIRN, CRTA, Vojvođanski građanski centar i dr.), ističe da je reč o organizovanim napadima koji dolaze od strane državnih institucija koje zloupotrebljavaju svoja ovlašćenja. Poslednji napad je došao od strane Uprave za sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma kada je niz organizacija, ali i pojedinača, bio predmet kontrole od strane ove uprave. Organizacije civilnog društva (OCD) su se povezale i zajednički nastupile u cilju zaštite svojih prava. Sve je rezultiralo time da se FATF (Financial Action Task Force) oglasio i utvrdio da je došlo do zloupotrebe zakona od strane Uprave za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma. Ovo je, po navodima OCD, bio dokaz da se zajedničkim delovanjem može postići dosta toga, zbog čega je saradnja u okviru OCD nastavljena i dalje na različite teme. Ovu vrstu pritiska mnoge organizacije vide kao novi vid napada i jasnu poruku države da ima mehanizme kojima može ograničiti finansiranje OCD.

Zaštitnik građana je samostalno po ovom slučaju pokrenuo postupak u odnosu na Upravu za sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma, i naveo je da očekuje u narednom periodu izveštaj o ovom postupanju, na osnovu kojeg će moći da komentariše ceo slučaj. U kontekstu ovog slučaja i onoga što se očekuje od njega, naglasio je činjenicu da ova institucija ne reaguje na osnovu indicije, već isključivo dokazanih činjenica. Naveo je da ne vidi ceo slučaj Uprave za sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma kao pokušaj zaoštravanja odnosa države prema udruženjima. Takođe ističe da ne vidi nikakav efekat u osudivanju napada na branitelje i braniteljke u vidu davanja saopštenja i da to nije praksa ove institucije od kada je on na njenom čelu, jer to "ima javni efekat ali kratkotrajan". Izvesnost kažnjavanja je, po sudu Zaštitnika, daleko važnija od saopštenja koje će izdati.

Pojedine organizacije civilnog društva, poput Crte, Beogradskog centra za ljudska prava i YUCOM redovno koriste pravne mehanizme koje im stoje na raspolaganju. Uprkos činjenici da se u najvećem broju slučajeva pokrenuti postupci ne okončaju u njihovu korist ili se ne okončaju uopšte (poput

brojnih podnetih krivičnih prijava koje tužilaštva ni ne razmatraju) i dalje smatraju da je važno koristiti mehanizme i time pokazati da su nedelotvorni i neefikasni. Zajednički utisak im je da je obraćanje javnosti među delotvornijim mehanizmima i da zapravo pozornost javnosti utiče na subjekte koji vrše pritiske da sa njima prestanu.

Kao novi vid napada, OCD i mediji su takođe apostrofirali i tzv. SLAPP (Strategic Lawsuit Against Public Participation) tužbe koje su se u poslednje vreme ponovo aktualizovale, a koje podnose velike korporacije protiv novinara i aktivista, najčešće za povredu časti i ugleda zbog nečega što u medijima iznose o njima. Ove tužbe same po sebi nemaju nikakvu posebnu svrhu i uglavnom se okončavaju oslobođajućim presudama. Ova vrsta tužbi je u Srbiji bila dosta aktuelna i devedestih godina kada su masovno pokretani sudski postupci protiv novinara i čiji je jedini cilj bio da ekonomski unište medije drakonskim kaznama kada su mediji zatvarani preko noći. NUNS ističe da su slapp tužbe postale u demokratskim državama čest i prihvatljiv mehanizam za „disciplinovanje“ medija, obzirom da ne postoji momenat vredanja i agresivnog napada, već da im je cilj iscrpljivanje i oduzimanje vremena braniteljkama i braniteljima koji moraju da se bave tim postupkom.

Zaključak

Važeći propisi Republike Srbije poznaju širok spektar pravnih mehanizama koji stoje na raspolaganju braniteljkama i braniteljima ljudskih prava u slučaju bilo kakvog ugrožavanja ili povreda njihovih prava. U pojedinim situacijama, zakonodavstvo pruža mogućnost pokretanja nekoliko paralelnih postupaka gde se zaštita može ostvariti po više osnova iz iste štetne situacije u kojoj su se branitelji našli. Uprkos tim brojnim mehanizmima, zaštita aktivista skoro potpuno izostaje.

Iz izjava aktivista je uočljivo nekoliko ključnih činjenica. Jedna grupa aktivista je pokušala da ostvari pravnu zaštitu pred pravosudnim organima ove zemlje kroz različite mehanizme. U svim slučajevima o kojima su izvestili učesnici istraživanja zaštitu nisu dobili, bilo zbog toga što tužilaštvo ne preduzima ništa da im pravnu zaštitu pruži, bilo zbog toga što se postupak odgovlači do mere da zaštita postane bespredmetna ili bilo zbog toga što postoji bliska saradnja između organa javne vlasti i samih napadača, odnosno zbog toga što su napadači koji dolaze iz desničarskih pokreta postali sastavni deo organa vlasti (poput komunalne milicije). Pretnje, pritiske i zlostavljanja koje aktivisti trpe tužilaštvo ne doživljava ozbiljno, ne procesuira napadače, niti im pridaje bilo kakav značaj. S obzirom na to da brojne prijave ne daju rezultate, branitelji su prestali da koriste ove mehanizme jer su se pokazali kao nedelotvorni i neefikasni.

Pojedine organizacije (poput Da se zna ili RERI) koriste sve mehanizme koji im stoje na raspolaganju: pokreću brojne postupke skoro svakodnevno i istrajavaju u tome da iskoriste sva pravna sredstva kako bi sa jedne strane pokušali da zaštitu ostvare pred nacionalnim organima, a sa druge, kako bi mogli da iznesu svoj slučaj pred neko od međunarodnih tela. Ovaj put je dugotrajan, iscrpljujući i u velikom broju slučajeva bez pozitivnog ishoda. Čak i sitne pobede koje se ostvare u pojedinim situacijama, kasnije budu obesmišljene alternativnim rešenjima organa javne vlasti koji nađu način kako da sprovedu u delo ono što je i zamišljeno.

Sve ovo vodi različitim posledicama. Deo branitelja prestaje da se bavi aktivizmom jer postaju opravdano rezignirani izostankom pozitivnih rezultata njihovog rada ili adekvatnom zaštitom njihovih prava. Napadi na njih ne dobijaju sudske epiloge što vodi jasnoj poruci da treba da odustanu od aktivizma.

Pored zabrinutosti za sopstveni život, jedan broj njih je zabrinut za život svojih najbližih srodnika. Ne tako retko su pretnje upućivane i članovima porodica aktivista što predstavlja dodatni pritisak na njih da obustave svoj rad. Vođeni time da nemaju pravo da ugrožavaju druge svojim delovanjem, a posebno ne najbliže srodnike, aktivisti se opredeljuju za odustanak, prelazak u neki drugi sektor, napuštanje svog grada ili čak i zemlje.

Od svih raspoloživih mehanizama, aktivisti su saglasni da su najdelotvorniji oni vanpravni. Pre svega, tu je obraćanje medijima i iznošenje u javnost pretnji i napada na braniteljke i branitelje. Kada određena tema dobije pozornost javnosti, organi vlasti, od kojih u najvećoj meri dolaze direktni ili indirektni napadi, se povlače, pa samim tim i napadi na branitelje jenjavaju. Ovaj put je delotvoran samo zbog toga što omogućava prestanak daljih pretnji i napada, ali ne rešava probleme branitelja ni na jedan drugi način.

Drugi relativno delotvoran mehanizam koji aktivisti prepoznaju jeste obraćanje međunarodnim institucijama. Upoznavanje međunarodnih institucija, njihovih predstavnika ili ambasada sa stanjem ljudskih prava i položajem aktivista rezultira uglavnom različitim vrstama pritisaka na organe javne vlasti od kojih se očekuje da preduzmu sve što je nepohodno da bi omogućili delovanje braniteljkama i braniteljima na polju kojim se bave.

Posebno je važno obezbediti braniteljkama i braniteljima pristup međunarodnim telima i komunikaciju sa njima kako bi ova tela mogla da primaju i razmatraju pritužbe koje se odnose na položaj aktivista.

U svetu svega prethodno iznetog se može zaključiti da aktivisti imaju vrlo ubedljive argumente zbog kojih smatraju da je obraćanje organima vlasti nedelotvoran mehanizam, kao i da veruju da ih samo javnost, mediji i međunarodne institucije mogu zaštитiti od daljih napada.

Ovo se ipak ne može smatrati dovoljnim opravdanjem za nekorišćenje mehanizama koje poznaje domaće zakonodavstvo. Pre svega, zbog toga što je iscrpljivanje domaćih pravnih lekova preduslov za obraćanje nekoj relevantnoj instituciji poput ESLJP ili Komiteta UN za zaštitu prava. Zaštita pred tim telima je daleko delotvornija od zaštite u Srbiji pa je iz tog razloga preko potrebno iscrpeti sve pravne mehanizme koji braniteljkama i braniteljima stoje na raspolaganju.

Drugi segment kojem bi branitelji trebalo da posvete posebnu pažnju jeste angažovanje pružalaca kvalitetne prave pomoći kada se nađu u situacijama da im je pravna pomoć potrebna. Iz njihovih izjava je uočljivo da se u slučaju napada sve završava na prijavi koja se podnese policiji ili tužilaštву i da nakon toga aktivisti ne preduzimaju nijednu pravnu radnju, ne dostavljaju dokaze, niti prate detaljno u kojoj fazi se nalazi njihov predmet. Imajući u vidu ranije pomenute standarde ESLJP, pristup branitelja bi morao da bude proaktivniji, odnosno morali bi da se dodatno angažuju kako bi naterali organe vlasti da istraga u njihovom slučaju bude efikasna i delotvorna. Stoga je angažovanje advokata ili drugih pružalaca pravne pomoći koji imaju iskustva sa ovakvim slučajevima od presudnog značaja za uspeh i pred nacionalnim pravosudnim organima.

Treća stvar koju bi trebalo preduzeti jeste međusobno povezivanje organizacija i pojedinaca na polju pravne zaštite braniteljki i branitelja ljudskih prava. Ovo je važno zbog razmene iskustava aktivista, upoznavanja sa načinima na koje su prevazilazili probleme, preporuka kako se određene situacije mogu rešiti, pojedinačnih preporuka pružalaca pravne pomoći iz određenih oblasti i, konačno, međusobne podrške kako bi se problem učinio vidljivijim. Zajedničke reakcije organizacija i pojedinaca doprinose tome da se problem učini vidljivijim, čime se primoravaju organi vlasti da preduzimaju radnje kako bi se spričili napadi na aktiviste.

Posebno je vidljivo odsustvo ovih vrsta angažovanja u manjim sredinama gde braniteljke i branitelji deluju u daleko nepovoljnijim uslovima od onih u velikim gradovima. Odsustvo iskustva, kvalitetne prave pomoći, finansijskih sredstava i nedovoljna međusobna povezanost, uz činjenicu da su u manjim sredinama pritisci na aktiviste neuporedivo veći, vodi zaključku da je njihovo delovanje na lokalnu posledica ogromnog entuzijazma i napora koji ulažu. U takvim datim okolnostima, lokalne sredine ostaju bez ili sa sve manje braniteljki i branitelja koji, na duže staze, ne mogu da se nose sa tolikim teretom. Rešenje za ovaj problem bi se moglo potražiti u međusobnom povezivanju i podizanju kapaciteta pojedinaca i organizacija na lokalnu koje bi bile u stanju da se institucionalno nose sa svim vidovima pritisaka.

Prednost branitelja u Srbiji se primarno sastoji u višegodišnjem nagomilanim iskustvu u borbi sa različitim vrstama pritisaka, pravosudnim organizima, brojnim uspesima i neuspesima na domaćem ili međunarodnom

nivou. Iz pojedinih izjava aktivista se može zaključiti da iskustva prethodnika igraju značajnu ulogu u njihovom radu, uključujući i način borbe sa pomenutim pritiscima. Ukoliko bi se sva ova brojna iskustva pravilno iskoristila i iz njih izvukle pouke, svakoj sledećoj generaciji braniteljki i branitelja ljudskih prava bi bilo neuporedivo lakše da odgovori na probleme sa kojima se suoči. U tom smislu, spoj svih ovih prednosti sa pridatatom stručnom podrškom, strateškim pristupom rešavanju problema i pravilnim korišćenjem pravnih mehanizama bi u mnogome olakšao i položaj, ali i rad braniteljki i branitelja u periodu koji dolazi.

Annex 1

KONFERENCIJA
Ko brani branitelje ljudskih prava u Srbiji?

Centar za kulturnu dekontaminaciju Beograd, CZKD Paviljon

AGENDA

17. jul 2021. godine

- 10:00h - 10:30h: Pozdravna reč: : Ana Miljanić, direktorka CZKD
Uvodna reč i predstavljanje ostvarenih dometa projekta
Mapiranje strategija za zaštitu braniteljki i branitelja ljudskih prava u Srbiji: Marijana Toma, menadžerka projekta
- 10:30h - 12:00h: Napadi na novinare – uvodničari (30 minuta): Dinko Gruhonjić, NDNV i Darija Ranković, Kolubarske, Valjevo – diskusija sa učesnicima u istraživanju
- 12:00h - 12:30h: Pauza za kafu
- 12:30h - 14:00h: Nepoželjne teme i nepoželjni aktivisti – uvodničari (30 minuta): Aida Čorović, aktivistkinja i Sofija Todorović, BIRN – diskusija sa učesnicima u istraživanju
- 14:00h - 15:30h: Ručak
- 15:30h - 17:00h: Mehanizmi zaštite branitelja – uvodničari (30 minuta): Srđan Šparavalov, Da se zna, Jovana Gligorijević, novinarka i Mihailo Pavlović, advokat – diskusija sa učesnicima u istraživanju
- Moderatorka: Ana Miljanić, direktorka CZKD
- 17:00h - 19:00h: Koktel i druženje u CZKD dvorištu

18. jul 2021. godine

- 10:00h - 18:00h: Konsultacije i snimanje intervjuja sa učesnicima istraživanja

Impresum

Izveštaj: Mapiranje strategija za zaštitu braniteljki i branitelja ljudskih prava: mehanizmi zaštite, delotvornost i efikasnost

Izdavač: Centar CZKD - Centar za kulturnu dekontaminaciju
Birčaninova 21, Beograd

Urednice / urednici Izveštaja: Marijana Toma, Ružica Dević,
Mihailo Pavlović, Ana Isaković i Ana Miljanić (za izdavača)

Istraživačice/ istraživači na Izveštaju: Marijana Toma, Ružica Dević,
Mihailo Pavlović, Dušan Jovanović, Aleksandra Sekulić, Dejan Vasić
i Ana Miljanić

Saradnice na projektu: Lola Joksimović, Andrea Šaula i Ana Vukčević

Saradnici na jezičkoj obradi verzija Izveštaja: Dušan Grlja i Luna Đorđević,
MARKRIS

Grafičko oblikovanje i dizajn: Monika Lang

Rešenje vizuelnog identiteta projekta: METAKLINIKA

Štampa: Standard 2

Tiraž: 450

Projekat je podržala Delegacija Evropske Unije u Republici Srbiji kroz program Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava (EIDHR)

Beograd, septembar 2021

